

Työpaperi 10/2024

Vaikutusten analyysi Kotoa kouluun -toiminnasta

Systemisellä otteella vähennetään koulupoissaoloja

Anna-Maria Isola ja Johanna Syrjänen

Ongelmalliset koulupoissaolot peruskoulussa ovat lisääntyneet viime vuosina. Niiden vähentämiseksi tehdään työtä valtakunnallisesti opetus- ja kulttuuriministeriön johdolla. Useat koulut ovat ottaneet käyttöönsä mallin, jossa poissaoloja seurataan ja niihin puututaan jo varhain. Tarvitaan kuitenkin myös toimintamallia, joka yhdistää oppilaan ja hänen perheensä, koulun sekä oppilaan ja perheen kanssa työskentelevät ammattilaiset.

Turussa, Varsinais-Suomen Lastensuojelujärjestöt ry:n johdolla kehitetyssä Kotoa kouluun -toimintamallissa sosiaali- ja terveysalan koulutuksen saaneet perhevalmentajat työskentelevät alakouluikäisen lapsen ja tämän perheen kanssa. He ratkovat koulunkäynnin vaikeuksia perheen kanssa, ohjaavat perheen tarvittaviin palveluihin ja johtavat tarvittaessa perheen kanssa työskentelevää verkostoa samaan suuntaan systemisellä otteella.

Kotoa kouluun -toiminnan vaikutusten hahmottamiseksi haastateltiin perhevalmentajien kanssa työskennelleitä vanhempia ja koulunkäynnin ammattilaisia. Vanhemmat kokivat perhevalmentajien avulla pystyvänsä tukemaan lastensa koulunkäyntiä aikaisempaa enemmän. He kertoivat saaneensa purettua koulupoissaoloihin liittyvää psyykkistä kuormaa, jolloin he pystyivät suuntaamaan vapautuneet voimavaransa koulunkäyntiin liittyvien vaikeiden tilanteiden purkamiseen. Koulunkäynnin ammattilaiset huomasivat tämän koulussa aikaisempaa tyytyväisempinä lapsina. Kotoa kouluun -toimintamalli pidettiin kouluissa puuttuvana palasena, joka yhdistää kodin ja koulun.

Kun koulut saavat kerättyä poissaolotilastoja, on mahdollista arvioida myös Kotoa kouluun -toiminnan vaikuttavuutta laajemmin. Työpaperissa on ehdotettu mittareita, joiden avulla tulevaisuudessa voidaan arvioida kustannusvaikuttavuutta. Ensisijaisesti koulunkäynnin tukeminen on kuitenkin ihmisoikeustyötä: jokaisella lapsella on oikeus oppia.

Esipuhe

Runsaat koulupoissaolot ovat yhteydessä moniin lapsen tunne-elämän ja käytöksen häiriöihin, ja pahimmillaan niillä on pitkäaikaisia vaikutuksia aikuiselämään. Tutkimusten mukaan poissaolo-ongelmat alkavat usein jo alakouluiässä. Niin inhimillisestä kuin yhteiskunnallisestakin näkökulmasta koulupoissaoloihin puuttuminen ja avun saaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa on tärkeää. Poissaolot eivät ole itsestään poistuva ongelma, vaan pitkien poissaolojen tiedetään vahvistavan välttämiskäyttäytymistä ja kynnyksen kouluun paluuseen kasvavan.

Syksyllä 2019 Varsinais-Suomen Lastensuojelujärjestöt ry (VSLJ) kävi yhdessä Turun kaupungin sivistys- ja hyvinvointitoimialan kanssa keskustelua kouluakäymättömyydestä, joka oli todettu yhä kasvavaksi ongelmaksi kaupungissa. Erityisen huolestuttava ilmiö oli alakouluikäisten lisääntyneet ja kroonistuneet poissaolot. Turun kaupunki toivoi yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa, sillä kouluissa oli entistä enemmän alakouluikäisiä lapsia, jotka jäivät kotiin eikä kouluilla ollut keinoja saada näitä lapsia kouluun. Keväällä 2020 alkanut koronapandemia ja sen aiheuttama poikkeustilanne lisäsi avun tarpeen ajankohtaisuutta, sillä oli odotettavissa, että monella lapsella oli vaikeuksia palata kouluun etäkoulun jälkeen.

VSLJ haki vuonna 2020 Kotoa kouluun -hankkeelle rahoitusta turkulaisilta säätiöiltä, jotka myönsivät rahoituksen vuosille 2021–2022. Hankerahoitus mahdollisti kahden päätoimisen perhevalmentajan, Monica Essénin ja Minna Huunosen, palkkaamisen hankkeeseen. Hankkeen tavoitteiksi asetettiin kouluakäymättömien lasten ja koulupoissaolojen määrän vähentäminen Turussa, kouluakäymättömien lasten ja heidän perheidensä auttaminen sekä toimintamallin kehittäminen koulupudokkuuden ehkäisemiseksi ja varhaiseksi puuttumiseksi. Hanketta on alusta asti kehitetty ja toteutettu tiiviissä yhteistyössä Turun kaupungin kanssa. Kaupunki on myös rahoittanut toimintaa vuosittain omarahoitusosuudella sekä vuonna 2023 asukasbudjetin rahoituksella. Vuosille 2023–2024 hanke sai myös STEA-rahoitusta.

Kotoa kouluun -toiminnassa keskeisiksi työmuodoiksi määriteltiin heti alussa kotiin jalkautuva työ ja verkostotyö. Perhevalmentajat ovat rinnalla kulkevia ammattilaisia, jotka tukevat perhettä ja toimivat tarvittaessa linkkinä ja tulkkina eri toimijoiden välillä. Perhevalmentajat pyrkivät löytämään juurisyyt koulunkäynnin haasteisiin sekä ratkomaan näitä yhdessä perheen ja muiden ammattilaisten kanssa. Toiminnan ytimessä on avoin vuorovaikutus ja luottamus niin ammattilaisten välillä, kuin perheen kanssa. Kotoa kouluun perhevalmentajia onkin kuvattu ”haaviksi” tai ”verkonkutojiksi”, jotka kokoavat yhteen verkoston koulunkäynnin vaikeuksista kärsivän lapsen ja tämän perheen ympärille.

Kotoa kouluun -toiminnassa on työskennelty vuosien 2021–2023 aikana lähes 300:n lapsen ja vanhemman kanssa. Kokemuksemme mukaan valtaosa asiakkaana olleista lapsista haluaisi käydä koulua, mutta he eivät esimerkiksi ahdistuksen tai stressin vuoksi siihen kykene tai heille kertyy poissaoloja juuri näiden seikkojen vuoksi. Useimpien lasten koulunkäyntiä on saatu helpotettua ja koulupoissaoloja vähennettyä yksilöllisillä ratkaisuilla ja onnistuneella moniammatillisella yhteistyöllä. Suurimmat kompastuskivet liittyvät tilanteisiin, joissa lapsi tai perhe ei syystä tai toisesta saa tarvitsemiaan palveluja tai ammattilaisten keskinäinen luottamus ja yhteistyö ei toimi. Näihin ongelmiin tarvitaan ratkaisuja, jotka harvemmin ovat yksittäisten ammattilaisten, saati sitten vanhempien, päätettävissä.

Lopuksi haluan kiittää niin hanketta rahoittaneita tahoja (Stiftelsen Eschnerska Frilasarettet, Johanna och G.A. Petrelius Stiftelse, Kommnalarådet C.G. Sundells Stiftelse, Turun kaupunki, STEA) kuin upeita asiakasperheitämme ja yhteistyökumppaneitamme. Erityisen lämpimät kiitokset kuuluvat haastatteluihin osallistuneille vanhemmille ja ammattilaisille. Ilman teidän antamaanne aikaa ja panosta tätä tutkimusta ei olisi saatu tehtyä. Toivottavasti tämä tutkimusraportti auttaa osaltaan Kotoa kouluun -toimintaa laajentamaan, löytämään pysyvää rahoitusta ja vakiinnuttamaan paikkansa palvelujärjestelmässä.

Turussa 5.1.2024

Johanna Syrjänen

Kehittämispäällikkö, Varsinais-Suomen Lastensuojelujärjestöt ry

Tiivistelmä

Anna-Maria Isola & Johanna Syrjänen. Vaikutusten analyysi Kotoa kouluun -toiminnasta: systeemisellä otteella vähennetään koulupoissaoloja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 10/2024. 29 sivua. Helsinki 2024. ISBN 978-952-408-267-9 (verkkojulkaisu)

Kotoa kouluun -toimintamallissa kaksi sosiaali- ja terveystieteiden alan koulutuksen saanutta ja neuvotusvalmentajaksi koulutettua lastensuojelujärjestön perhevalmentajaa työskentelee alakouluikäisen lapsen ja tämän vanhempien kanssa selvittäen ja ratkoen syitä koulukäymättömyyteen ja koulunkäynnin vaikeuksiin. Varsinais-Suomen Lastensuojelujärjestöt ry on kehittänyt vuodesta 2021 alkaen toimintaa säätiöiden, STEA:n ja Turun kaupungin rahoituksella.

Kotoa kouluun -toimintamallin vaikutusten analyysiä varten kerättiin 12 haastattelua vanhemmilta ja seitsemältä ammattilaiselta, jotka olivat tehneet yhteistyötä Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa vähintään muutaman kuukauden ajan vuosina 2022–2023. Aineisto analysoitiin fenomenografisella otteella.

Analyysin perusteella Kotoa kouluun on ratkaisu, joka vastaa opetus- ja kulttuuriministeriön johtaman valtakunnallisen Sitouttavan koulu yhteistyön tavoitteisiin kehittää monialaista yhteistyötä koulupoissaolojen vähentämiseksi. Sekä vanhempien että koulunkäynnin ammattilaisten mielestä Kotoa kouluun -toiminta vastaa monialaisen yhteistyön tarpeeseen rakentamalla koulun ja kodin yhteistyötä ja kokoamalla perheen verkostot (opetus- ja oppilashuoltohenkilöstö, lapsiperhesosiaalityön tai lastensuojelun tai erikoissairaanhoidon ammattilaiset) yhteen.

Kotoa kouluun -toiminnan vaikutuksina lapsissa sekä vanhemmat että ammattilaiset kuvailivat hyväntuulisuuden palautumisen, lievän oireilun vähentymisen, toiveikkouden lisääntymisen ja parhaimmillaan koulunkäynnin helpottumisen. Vanhemmat kertoivat toiminnan parantaneen ongelmallisten tilanteiden käsittelytaitoja ja ehkäisseen työkykyä uhkaavaa uupumusta. Ammattilaiset kuvailivat vaikutuksina myös vanhempien motivoitumisen lapsen koulunkäynnin tukemiseen. Vaikutukset olivat sekä vanhempien että koulunkäynnin ammattilaisten kertomana lapsilla huomattavia mutta lyhytaikaisia. Pysyvään muutokseen johtaa kuitenkin pieni liike, jossa vaikutukset vähitellen pidentyvät ennen kuin niistä tulee pysyviä.

Analyysin perusteella Kotoa kouluun -toiminta on vaikuttavaa, koska se perustuu myönteiseen tunnistamiseen, ripeään tarpeisiin vastaavaan reagointiin, myötäelävään vuorovaikutukseen perheen arjessa, kodin ja koulun yhteistyöhön ja systeemiseen työtapaan.

Kotoa kouluun -toiminnan kustannukset lasta kohden ovat tämänhetkisellä henkilöstöresurssilla, asiakasmäärällä ja rahoituspohjalla noin 1 500–1 700 euroa vuodessa. Koulunkäynnin tukeminen on ennen kaikkea ihmisoikeustyötä, mutta sillä on pitkän aikavälin kustannusvaikuttavuutta. Ehdotamme joitakin korvikemuuttujia, joiden avulla kustannusvaikuttavuutta voidaan tarkastella. Tämä on kuitenkin mahdollista vasta sitten, kun toiminnan vaikuttavuudesta saadaan määrällistä tietoa uusien koulupoissaolotilastojen ansiosta. Vaikuttavuuden tutkiminen edellyttää vertailuasemaa samantyyppisten kaupunkien välillä, joista yhdessä on Kotoa kouluun -toimintaa ja toisessa ei.

Työpaperi on tehty yhteistyössä Euroopan unionin osarahoittaman Yhdenvertaisen osallisuuden koordinaation kanssa.

Avainsanat: koulupoissaolot, monialainen yhteistyö, systeeminen työ, myönteinen tunnistaminen, vaikutusten analyysi, Kotoa kouluun -toimintamalli

Sammandrag

Anna-Maria Isola & Johanna Syrjänen. Vaikutusten analyysi Kotoa kouluun -toiminnasta: systemisellä otteella vähennetään koulupoissaoloja. [Analys av effekterna av Tillbaka till skolan -verksamheten: skolfrånvaron minskar med en systeminsats]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 10/2024. 29 sidor. Helsingfors 2024. ISBN 978-952-408-267-9 (nätpublikation)

Tillbaka till skolan är en modell utarbetad för att tackla problematisk skolfrånvaro och skolgångssvårigheter bland lågstadiebarn. I projektet jobbar två lösningsfokuserade neuropsykiatriska familjecoachar med grundutbildning inom social- och hälsovården. Coacharna jobbar i samråd med dessa lågstadiebarn och deras föräldrar med målet att reda ut grunderna till skolgångssvårigheterna och lösa problemen i tätt samarbete med bl.a. barnets skola. Barnskyddsorganisationer i Egentliga Finland rf har sedan våren 2021 utvecklat Tillbaka till skolan -modellen med finansiering från tre olika svenska fonder, STEA och Åbo stad.

För att analysera effekterna av Tillbaka till skolan -verksamhetsmodellen utfördes intervjuer med 12 föräldrar till barn med aktuell skolfrånvaroproblematik och sju professionella som hade samarbetat med coacharna i Tillbaka till skolan -verksamheten under åtminstone några månaders tid under åren 2022–2023. Materialet analyserades med ett fenomenografiskt tillvägagångssätt.

Enligt analysen uppfyller Tillbaka till skolan -modellen de mål som undervisnings- och kulturministeriets handlingsprogram i engagerande arbete i skolgemenskapen inom den grundläggande utbildningen har utsatt för utvecklandet av det mångprofessionella samarbetet i frågor gällande skolfrånvaro. Både föräldrarna och de professionella som intervjuades, ansåg att Tillbaka till skolans verksamhetsmodell svarar på behovet till mångprofessionellt samarbete genom att samla ett nätverk av professionella (lärare, elevvårdspersonal, professionella inom specialsjukvården och/eller socialarbete för barnfamiljer eller barnskydd) runt barnet och familjen.

Som effekter av Tillbaka till skolan -verksamheten beskrev både föräldrar och professionella återkomsten av gott humör, minskningen av milda symtom, ökningen av optimism och i bästa fall blev skolgången enklare. Föräldrarna nämnde att tack vare verksamheten förbättrade deras förmåga att handla i problematiska situationer och förhindrade utmattning som hotar deras arbetsförmåga. De professionella beskrev också att de såg att föräldrarna hade fått nya verktyg att stödja sitt barns skolgång. Enligt både föräldrar och skolpersonal var effekterna på barnen betydande, men kortvariga. För att uppnå permanenta förändringar behövs det dock först små skiftningar som i sin tur kan så småningom förlängas och övergå till permanenta ändringar i barnets liv.

Enligt analysen är Tillbaka till skolan -verksamheten effektivt eftersom den bygger på positiv identifiering, snabb respons på behov, empatiskt samspel i familjens vardag, samarbete mellan hem och skola samt ett systemiskt arbetssätt.

Med nuvarande personalresurser, antal kunder och finansieringsbas är kostnaderna för Tillbaka till skolan -verksamheten cirka 1 500–1 700 euro per barn per år. Att stödja skolgången är framför allt människorättsarbete, men arbetet har även långsiktig kostnadseffektivitet. Vi har i texten föreslagit några surrogatvariabler som kan användas för att undersöka kostnadseffektivitet. Detta kommer dock bara att vara möjligt när kvantitativ information om verksamhetens effektivitet erhålls tack vare den nya skolfrånvarostatistiken. Att studera effektiviteten kräver en jämförelse mellan städer av samma typ, varav en har Tillbaka till skolan -verksamhet och den andra inte.

Nyckelord: skolfrånvaro, tvärvetenskapligt samarbete, systemiskt arbetssätt, systeminsats, positiv identifiering, effektanalys, Tillbaka till skolan-modellen

Abstract

Anna-Maria Isola & Johanna Syrjänen. Vaikutusten analyysi Kotoa kouluun -toiminnasta: systeemisellä otteella vähennetään koulupoissaoloja. [Impact analysis of Back-to-School intervention model: a systemic approach to reduce school absenteeism]. Finnish institute for health and welfare (THL). Discussion Paper 10/2024. 29 pages. Helsinki, Finland 2024. ISBN 978-952-408-267-9 (online publication)

In the Back-to-School intervention model, two family coaches who have social and health care education and are also trained to coach children with neuropsychiatric traits work with primary school-age children and their parents to identify and solve the causes of difficulties in school attendance. From 2021 onwards, Varsinais-Suomen lastensuojelujärjestöt ry has developed this activity with funding from foundations, the Funding Center for Social Welfare and Health Organisations (STEA), and the City of Turku.

For the impact analysis of the Back-to-School intervention model, 12 interviews were collected from parents and seven professionals who had worked with the Back-to-School family coaches for at least a few months between 2022 and 2023. The interviews were analysed using a phenomenographic approach.

Based on the analysis, Back-to-School is a solution that meets the national Engaging School Community Work objectives led by the Ministry of Education and Culture to develop multi-sectoral cooperation to reduce school absenteeism. Both parents and professionals consider that Back-to-School meets the need for multidisciplinary collaboration by building school-home cooperation and bringing together family networks (school staff, family social work, child protection, and health care professionals).

Both parents and professionals described the effects of the Back-to-School activities on children as a restoration of good mood, a reduction in mild symptoms, an increase in hopefulness, and, at best, an improvement in school attendance. Parents reported that they had improved their coping skills in problematic situations and prevented exhaustion that threatened their ability to work. Professionals also described that parents' motivation to support their child's schooling had bettered. Both parents and professionals reported the effects on children as significant but short-lived. However, a slight movement may eventually lead to a lasting change, with effects gradually lengthening before becoming permanent.

The analysis shows that the Back-to-School approach works because family coaches use positive recognition, respond rapidly to needs, interact with compassion with families, create and maintain cooperation between school and family, and utilise a systemic approach.

With the current staffing, caseload, and funding, the cost per child of a home-to-school activity is around €1 500-1 700 per year. Supporting school attendance is, first and foremost, a human rights work, but it has a long-term cost-effectiveness. We propose some proxy variables to examine cost-effectiveness in the future. However, examining the effectiveness of the Back-to-School intervention will only be possible once statistics on school absenteeism are available. A comparative study setting is needed between cities - one of which utilises Back-to-School model and another which does not - to gain more detailed information on cost-effectiveness.

Keywords: school absenteeism, home-school cooperation, multi agency approach, systemic work, positive recognition, impact analysis, Back-to-School intervention model

Kuvat: Suvi Elo

Sisälllys

Esipuhe.....	2
Tiivistelmä.....	3
Sammandrag.....	4
Abstract.....	5
Sisälllys.....	7
Johdanto.....	8
Sitouttava koulu yhteistyö tähtää koulupoissaolojen vähentämiseen.....	10
Kotoa kouluun -toimintamalli.....	11
Vaikutusten analyysi: aineisto ja menetelmä.....	13
Analyysin tavoitteet.....	13
Aineistot.....	13
Analyysin lähestymistapa.....	13
Aineiston ja analyysin rajoitteet.....	14
Monimuotoiset syyt koulunkäynnin vaikeuksien takana.....	15
Pieniä suuria onnistumisia.....	17
Systeeminen työote ja monitoimijainen yhteistyö kodin ja koulun tukena.....	19
Työ perheiden kanssa.....	19
Monitoimijainen yhteistyö.....	23
Ennakoitavissa olevat suuntaa antavat kustannusvaikutukset.....	26
Johtopäätökset.....	28
Lähteet.....	29

Johdanto

Kotoa kouluun on hyvin lapsilähtöistä sekä perhelähtöistä ja kokonaisvaltaista. Vaikka ongelmat edelleen jatkuvat, niin tuki on ollut äärimmäisen tärkeää. Tukea on tarjottu ja sitä on saanut pyytämällä. On tullut luottamus siihen, että voi kysyä apua, vaikka lopulta ei ole paljon tarvinnut kysellä. Jotenkin – millä nimellä sellaista apua kutsuisi? Se on todella matalan kynnyksen apua. Kun jo se tieto riittää, että voi soittaa tutulle ja luotettavalle perhevalmentajalle ja kysyä. (...) Jos ongelmat saadaan kitkettyä varhaisessa vaiheessa, saadaan syrjäytymisriski myöhemmin pienemmäksi. (Katkelma Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa yhteistyötä tehneen vanhemman haastattelusta)

Koulunkäynnin tukemisessa on ensisijaisesti kysymys ihmisoikeudesta – lapsen ja nuoren oikeudesta oppia. Sen lisäksi sillä on monia muita pitkän aikavälin hyötyjä. Kun koulunkäyntiä tarvittaessa tuetaan, lapsi tai nuori pääsee toteuttamaan ja näyttämään erilaisia kyvykkyksiään, etenemään itselleen sopivaan koulutukseen ja hankkimaan elantonsa aikuisena. Pahimmillaan koulupoissaolot nimittäin ennustavat koulupudokkuutta (Schoeneberger 2012), työttömyyttä (Attwood & Croll 2006) ja jopa ylisukupolvista huono-osaisuutta (Kallio & Hakovirta 2020). Koulupoissaolot myös sitovat perheen voimavaroja huoleen ja murehtimiseen juuri silloin, kun niitä tarvittaisiin perheen hyvinvointiin. Tässä julkaisussa kerromme Varsinais-Suomen Lastensuojelujärjestöt ry:n vuodesta 2021 alkaen kehittämän, alakouluikäisille suunnatun ja ongelmallisten koulupoissaolojen varhaiseen puuttumiseen tarkoitetun Kotoa kouluun -toiminnan vaikutusten analyysistä, joka perustuu vanhempien ja koulunkäynnin ammattilaisten haastatteluihin.

Ahdistuneisuus ja neuroerityisyys ovat tilastollisesti yhteydessä koulupoissaoloihin (Gottfried 2014; Heyne ym. 2019; Heyne ym. 2020). Neuroepätyypillisillä teini-ikäisillä esiintyy neurotyypillisiä enemmän koulunkäynnin vaikeuksille altistavia tekijöitä, kuten avariin paikkoihin liittyvää turvattomuutta, eroahdistusta, paniikkia sekä ongelmia perheidensä ja vanhempiensa kanssa (Niemi ym. 2022). Suomalainen opetushenkilöstö arvioi koulupoissaolojen liittyvän oppilaisiin: masennukseen ja ahdistukseen, tiuhaan sairastamiseen, kiusaamiseen, yksinäisyyteen tai muihin sosiaalisiin ongelmiin koulussa, koulupäivän rytmistä poikkeavaan vuorokausirytmiiin tai siihen, että koulu ei vain kiinnosta. Kouluun liittyvien tekijöiden ei sen sijaan arvioitu vaikuttavan poissaoloihin (Määttä ym. 2020, 17–20). Jotta kuva ongelmallisista ja erityisesti selittämättömistä koulupoissaoloista voisi tarkentua, on kuultava myös lasten ja nuorten kokemuksia sekä lastensa koulupoissaoloista huolissaan olevien vanhempien tulkintoja niistä. Siksi eritoten vanhemmat saavat julkaisussamme äänen.

Koulupoissaolo on ongelmallinen, kun joku seuraavista tai kaikki seuraavat seikat toteutuvat: Oppilas on pois koulusta neljänneksen koko lukukauden opetuksesta. Oppilaalla on ollut kahden perättäisen viikon aikana niin suuria vaikeuksia lähteä kouluun, että se haittaa perheen normaalia arkea. Oppilas on ollut 10 päivää pois koulusta 15 viikon ajanjaksolla. Koulupoissaolot ja kouluikäikäymättömyys koskettavat maailmanlaajuisesti noin 5–16 prosenttia nuorista (Egger ym. 2003; Havik ym. 2015). Suomessa ongelmalliset poissaolot koskettavat 4 000–6 000 oppilasta. Pääsääntöisesti vaikeudet kestävät vuoden tai alle, mutta noin 45 prosentilla ongelmalliset poissaolot kestävät yli kaksi vuotta. Koulupoissaolojen arvellaan viime vuosina lisääntyneen (Sitouttava koulu yhteistyö; Määttä ym. 2020), mutta tarkkaa tietoa poissaolojen ja kouluikäikäymättömien lasten määrästä ei ole. Turussa oli lukuvuoden 2022–2023 aikana yli 5000 oppilasta, joilla oli yli 100 poissaolotuntia lukuvuoden aikana. Prosentteina näiden oppilaiden osuus oli noin 34 % kokonaisoppilasmäärästä. Näistä suurimmalla osalla poissaolotunteja oli 100–150 ja yli 250 poissaolotuntia oli reilulla 500 oppilaalla. (Turun perusopetuksen tilastot 2023.)

Opetushenkilöstö arvioi koulupoissaoloihin puuttuttavan, kun niitä on kertynyt 31–50 tuntia, Varsinais-Suomessa tämän arvioitiin tapahtuvan tosin vasta 51–100 poissaolotunnin jälkeen. Tyypillisesti puuttuminen tarkoittaa yhteydenottoa oppilaan perheeseen, mutta lähes yhtä rutiininomaisesti yhteyttä otetaan myös luokanvalvojaan ja koulukuraattoriin. Tätä harvemmin otetaan yhteyttä koulupsykologiin ja vielä harvemmin koululääkäriin tai lasten- ja nuortenpsykiatriaan. Keinoina on myös lastensuojeluilmoitus. Monialaiseen

yhteistyöhön kaivataan suomalaisissa kouluissa edelleen ratkaisuja (Määttä ym. 2020, 17–22.) Kotoa kouluun -toiminta on juuri sellainen ratkaisu, joka sekä vanhempien että koulunkäynnin ammattilaisten mukaan yhdistää koulun, kodin ja muut perheen kanssa työskentelevät ihmiset tavoitenaan vähentää poissaoloja.

Kouluilla on tarjolla varsin laaja valikoima tukitoimia. Näitä ovat muun muassa opiskelu erityisopettajan kanssa, päätökset yleisen, tehostetun ja erityisen tuen tarpeista, pienryhmät, koulupäivän tai kouluviikon lyhentäminen, yksilöllistetyt oppiaineet ja vuosiluokkiin sitomaton opetus. Kouluilla voi olla myös kouluvalmentajia ja nepsytiimejä. Oppilaat pyritään kohtaamaan myötäelävän vuorovaikutuksen keinoin. Kodin ja koulun yhteistyötä tavoitellaan. Ani harvoin kouluhenkilökunta kuitenkaan ehtii käydä oppilaan kotona. (Määttä ym. 2020.) Siksi Kotoa kouluun -toiminta on otettu kouluissa mielihyvin vastaan.

Julkaisumme on suunnattu yhtäältä päättäjille ja muille johtavassa asemassa oleville sekä asiantuntijoille, joiden toivomme vakuuttuvan Kotoa kouluun -toimintamallista poissaolojen ehkäisyn sellaisena puuttuvana palasena, joka luo sillan kodin, koulun ja perheiden kanssa työskentelevien muiden ammattilaisten välille. Toisaalta julkaisumme on suunnattu niille vanhemmille, jotka kamppailevat lastensa koulupoissaolojen kanssa, ja jotka tuntevat jäävänsä huolensa kanssa yksin. Heille haluamme viestittää, että on muitakin samanlaisia vanhempia, ja että koulunkäynnin vaikeuksiin on ratkaisuja.

Sitouttava koulu yhteistyö tähtää koulupoissaolojen vähentämiseen

Opetus- ja kulttuuriministeriö pani vuonna 2021 vireille Sitouttavan koulu yhteistyön (SKY) toimintamallin kehittämisen, jossa tavoitteena on muun muassa:

- vähentää ja ennaltaehkäistä koulupoissaoloja yhteistyössä kotien kanssa;
- tukea oppilaiden kiinnittymistä kouluun vahvistamalla myönteistä koulukulttuuria;
- tunnistaa ja auttaa oppilaita, joilla on haasteita säännöllisessä koulunkäynnissä;
- kehittää hallinnollisia, rakenteellisia ja pedagogisia ratkaisuja, hyviä käytäntöjä ja seurantamenetelmiä ja monialaisia prosesseja sitouttavaan koulu yhteistyöhön.

Ohjelmaa on pilotoitu peruskoulun 5.–9. luokille. Tarkoituksena on ollut kehittää ja vakiinnuttaa:

- poissaolojen ehkäisyyn, puuttumiseen ja seurantaan toimintamalli, jotta esimerkiksi poissaolotietoja voidaan hyödyntää silloin, kun tuetaan oppilaita käymään säännöllisesti kouluun;
- kouluun kiinnittymistä ja poissaoloja ehkäiseviä käytäntöjä, joita ovat esimerkiksi pedagogiset ratkaisut, koulun ja kodin yhteistyö ja koulun osaaminen poissaolojen ehkäisyssä ja puuttumisessa;
- poissaoloihin puuttumisen välineitä, kuten koulun ilmapiiriä ja yhteisöllisyyttä edistäviä käytäntöjä, oppilaan hyvinvoinnin ja oppimisen tukemista ja aikaisempaa selkeämpää monialaista yhteistyötä. (Sitouttava koulu yhteistyö.)

Kansallinen koulutusalan arviointikeskus Karvi teki ohjelmasta väliarvioinnin, jossa se totesi kaksi sellaista kehittämisen kohtaa, joihin työpaperimme voi antaa vastauksia: 1) Koulun henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien käsitykset koulussa viihtymisestä eroavat toisistaan (Markkanen ym. 2022, 4). Jotta mahdollisimman hyvin tarpeisiin vastaava malli saisi tilaisuuden kehittyä, on kuunneltava myös oppilaiden ja heidän vanhempiansa käsityksiä kouluviihtyvyydestä ja poissaoloista. 2) Koulun sisäisessä ja koulun ulkopuolelle ulottuvassa monialaisessa yhteistyössä on kehitettävä vastuun jakamisen malleja (Markkanen ym. 2022, 68).

Koulu kunnossa oli opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke, jossa kehitettiin poissaolo- ja läsnäolomallit. Koulu kunnossa -poissaolomalli ohjeistaa varhaiseen puuttumiseen ja kohdennettuihin tukitoimiin, kun 12 viikon seurantajaksolla alakoululaisella on 30–50 ja yläkoululaisella 40–70 poissaolotuntia. Vahvoihin toimiin ja tukeen kehoitetaan, kun alakoululaisella on 50–70 ja yläkoululaisella 70–90 poissaolotuntia 12 viikon seurantajaksolla. Turun kaupungin kasvatuksen ja opetuksen palvelukokonaisuus on ottanut kouluissa käyttöön poissaolojen seurannan. Sen mukaan opettajat ja huoltajat saavat automaattisesti oppilaan poissaolokoosteen Wilmaan, kun 50, 100 ja 150 poissaolotuntia on täyttynyt lukuvuoden aikana. Opettajat saavat poissaolokoosteen myös, kun 80 tuntia poissaoloja on täyttynyt. Koosteista seuraa tilannearvio, jossa sovitaan opettajan, oppilaan ja huoltajan kanssa toimenpiteistä ja seurannasta. Koska koulut ovat alkaneet seurata poissaoloja, tulevaisuudessa pystytään arvioimaan, miten erilaiset toimenpiteet ovat auttaneet vähentämään niitä.

Kotoa kouluun -toimintamalli

Kotoa kouluun -toimintamallissa kaksi perhevalmentajaa työskentelee alakouluikäisen lapsen ja tämän vanhempien kanssa selvittäen ja ratkoen syitä kouluakäymättömyyteen ja koulunkäynnin vaikeuksiin. Kotoa kouluun -toiminnan perhevalmentajat ovat sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia, jotka ovat käyneet myös nepsyvalmentajan koulutuksen. Perhevalmentajat työskentelevät systemaattisesti eli he kokoavat lapsen ja perheen verkostot yhteen. Systemaattisissa on mukana lapsen ja perheen tilanteen mukaan yksilöllisesti opetus- ja oppilashuoltohenkilöstön, lapsiperhesosiaalityön, lastensuojelun tai erikoissairaanhoidon ammattilaisia. Pyrkimyksenä on löytää juurisyyt koulunkäynnin haasteisiin ja ratkoa näitä yhdessä perheen ja muiden ammattilaisten kanssa. Toiminta on perheille vapaaehtoista ja maksutonta.

Perhevalmentajat saavat kokonaiskuvan lapsen tilanteesta menemällä perheen kotiin, tutustumalla lapseen, keskustelemalla vanhempien kanssa, seuraamalla lapsen koulupäivää tai läksyjen tekemistä ja osallistumalla koulussa järjestettäviin kokouksiin ja erilaisiin verkostotapaamisiin. Työskentely tapahtuu myötäelävän vuorovaikutuksen hengessä perheitä tukien muun muassa kognitiivisia menetelmiä käyttäen. Perhevalmentajilla on käytössään Oppimis- ja ohjauskeskus Valterissa kehitetty koulunkäyntikyvyn arviointiseula, joka auttaa hahmottamaan lapsen koulunkäynnin vaikeuksia. Kysely lähetetään täytettäväksi vanhemmille ja opettajalle työskentelyn alkaessa. Työmenetelminä perhevalmentajilla on kotikäynnit, asiakastapaamiset, yhteydenpito ja verkostotyö.

Perhevalmentajien työnkuvaan kuuluvat muun muassa seuraavat tehtävät perhekohtaisesti arvioidun tarpeen mukaan:

- poissaolojen ja koulunkäynnin vaikeuksien syiden selvittäminen
- lapsen koulunkäynnin tukemisen suunnittelu ja mallintaminen
- koulun henkilökunnan tukeminen lapsen erityispiirteiden huomioonottamiseen
- vanhempien tukeminen koulun ja kodin yhteistyössä
- vanhempien ohjaaminen oikeisiin palveluihin
- vanhempien ohjaaminen erityispiirteisten lasten arjen haasteissa
- osallistuminen vanhempien rinnalla lasta ja perhettä koskeviin kokouksiin ja verkostoihin
- yhteydenpito vanhempaan ja lapseen tilanteen mukaan
- yhteydenpito verkostoihin ja monialaisen yhteistyön ohjaaminen samaan suuntaan

Kotoa kouluun -toimintamalli on varhaisen puuttumisen malli. Varhainen puuttuminen toteutuu parhaimmillaan jo silloin, kun lapsi on aloittanut esikoulun tai käy vasta peruskoulun ensimmäisiä luokkia. Ongelmallisten koulupoissaolojen syyt voidaan tässä vaiheessa vielä poistaa ja luoda uudet toiminnan mallit lapselle ja perheelle.

Kotoa kouluun -perhevalmentajat kulkevat oppilaan ja perheen rinnalla tarvittavan ajan. Joskus koulupoissaolot vähenevät heti, kun perhevalmentajat ovat perheen ja koulun henkilökunnan kanssa muovanneet koulupäivää oppilaalle miellyttävämmäksi. Muutama tapaaminen saattaa riittää myös sellaisissa tapauksissa, kun vanhemmat ovat väsyneet tilanteeseen mutta voimaantuvat Kotoa kouluun -toiminnassa. Suurin osa koulupoissaolojen takana olevista syistä on ehtinyt kuitenkin kiertyä niin tiukasti toisiinsa, että rinnallakulkijuutta tarvitaan pitkään. Tavoitteena pääsääntöisesti kuitenkin on, että yhteistyö Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa päättyisi puoli vuotta sen aloittamisen jälkeen.

Kotoa kouluun -yhteistyön kutsuu koolle koulun rehtori, oma opettaja tai oppilashuollosta esimerkiksi koulukuraattori tai terveydenhoitaja. Noin puolet lapsista on ohjautunut toimintaan koulun aloitteesta. Neljännes on tullut vanhemman oman yhteydenoton perusteella kuultuaan toiminnasta esimerkiksi Wilmasta, verkosta tai jostakin tukiryhmästä. 15 prosenttia lapsista on tullut Kotoa kouluun -toimintaan sosiaalitoimen ohjaamana. Lapsia on ollut kaikilta luokka-asteilta, kuitenkin eniten neljännestä kuudenteen luokka-asteilta. (Kotoa kouluun -tilastot 2023.)

Toiminnan piiriin kuuluvat on eroteltavissa kolmeen ryhmään:

- lapsella on pieniä haasteita, jolloin kouluun lähteminen on haastavaa, mutta poissaoloja ei vielä ole ollenkaan tai niitä on vasta jonkin verran. Haasteet näkyvät kotona, mutta eivät vielä koulussa ja asiakkaaksi tullaan yleensä vanhemman omalla yhteydenotolla. Nämä lapset ovat yleensä 1.–4.-luokkalaista.
- lapsella on keskivaikeita haasteita, jolloin kouluun lähteminen on vaikeaa ja poissaoloja on jonkin verran tai paljon. Lapsi kuormittuu koulussa ja vaikeudet näkyvät myös siellä. Tämä on Kotoa kouluun -toiminnassa suurin asiakasryhmä.
- lapsella on paljon haasteita, jolloin poissaoloja on paljon tai lapsi on kokonaan pois koulusta. Lasta on hyvin vaikea saada kouluun ja lapsi kuormittuu koulussa erittäin paljon. Nämä lapset ovat yleensä 5.–6.-luokkalaista.

Yhteistyötä puoltavia tunnusmerkkejä ovat:

- Vanhempien motivaatio työskentelyyn
- Läksyjen teon hankaluus
- Kouluun lähtemisen vaikeus ja poissaolot
- Kuormittuminen ja motivaation puute
- Oppimisen vaikeudet
- Tukitoimien ja asiakkuuksien määrä (Kotoa kouluun -käsikirja 2024.)

Monilla perheillä on asiakkuus lapsiperhesosiaalityöhön. Useilla lapsilla ja heidän vanhemmillaan on neuropsykiatrisia oireita. Kaiken kaikkiaan lapsia yhdistää jonkinasteinen ahdistuneisuus. Myös vanhemmilla on ollut kuormitustekijöitä.

Kotoa kouluun toimintamalli kohdistuu turkulaisiin alakouluikäisiin oppilaisiin, joilla on ongelmallisia poissaoloja tai nähtävissä riskitekijöitä poissaolo-ongelman pahenemiseen. Kotoa kouluun -kouluun toiminnassa on ollut mukana 131 lasta perheineen. Toiminta on tavoittanut valtaosan kouluikäismättömistä lapsista. 99 perheen kanssa yhteistyö on ehtinyt päättyä. Vuonna 2023 kotikäyntejä ja asiakastapaamisia oli 164. Yhteydenpitoa puhelimitse perheisiin ja verkostoihin oli 246 kertaa. Keväällä 2023 järjestettiin vertaistukiryhmä vanhemmille ja syksyllä sekä vanhemmille että lapsille tarkoitettu Cool Kids -ryhmä. Valtaosalla yhteistyö kesti kahdesta kuuteen kuukautta. Kolmasosalla työskentely kesti 6–12 kuukautta. Pienellä osalla työskentely oli jatkunut yhtäjaksoisesti yli puolitoista vuotta.

Perhevalmentajat osallistuivat verkostopalaveriin vuonna 2023 yhteensä 157 kertaa kouluissa, lastenpsykiatrialla ja sosiaalipalveluissa. Vuonna 2023 päättyneistä asiakkuuksista saadun anonyymien palautetiedon (vastausprosentti 53 %) perusteella 93 % vanhemmista arvioi, että perhevalmentajien työskentelystä oli ollut hyötyä ja 90 % arvioi keinoensa tukevan lapsen koulunkäyntiä lisääntyneen sekä lapsen hyvinvoinnin lisääntyneen. 62 % arvioi poissaolojen ja/tai myöhästymisten vähentyneen jonkin verran, paljon tai erittäin paljon. Kotoa kouluun -toiminta täydentää koulujen keinovalikoimaa erityisesti koteihin vietävänä koulupoissaoloja ehkäisevänä monialaisena työnä, mihin kouluilla ei ole resursseja.

Toiminta jatkuu vuoden 2024 loppuun saakka STEA:n ja Turun kaupungin rahoituksella, jonka jälkeen toiminnalle on tarkoitus saada pysyvä rahoitus.

Vaikutusten analyysi: aineisto ja menetelmä

Analyysin tavoitteet

Kotoa kouluun -toiminnan vaikutusten analyysin tavoitteena oli

- jäljittää Kotoa kouluun -toiminnan välittömiä vaikutuksia ja mahdollisesti ajallisesti pitkäjänteisempää vaikuttavuutta ongelmallisten koulupoissaolojen vähentämisessä
- täsmentää Kotoa kouluun -perhevalmentajien työtöteen kuvausta
- hahmottaa Kotoa kouluun -toiminnan kehittämisen kohteita

Aineistot

Kotoa kouluun -toimintamallin vaikutuksia, arviointia ja analyysiä varten kerättiin haastattelut 12 vanhemmalta ja seitsemältä ammattilaiselta, jotka olivat tehneet yhteistyötä Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa vähintään muutaman kuukauden ajan vuosina 2022–2023.

Vanhempien haastattelut

Haastatelluista vanhemmista valtaosa oli työelämässä. Kaikki haastatellut vanhemmat olivat sitoutuneita ja motivoituneita ratkomaan lastensa koulupoissaoloja. Perheiden arki saattoi olla toisinaan kaotista. Vanhemmat kertoivat ajoittaisesta väsymyksestä, mutta he tahtoivat tehdä kaikkensa lastensa koulupoissaolojen vähentämiseksi – mikä joissakin tapauksissa oli vaikeuttanut tilannetta entisestään.

Vanhemmilta kysyttiin neljä kysymystä:

- Kuka tai ketkä perheessäsi ovat hyötäneet Kotoa kouluun -toiminnasta?
- Miten Kotoa kouluun -toiminnan hyödyt näkyvät perheesi ja lapsesi arjessa? Entä lapsesi kouluun liittyvässä arjessa?
- Onko perheelläsi tai lapsellasi kerrottavanaan jotain pientä mutta erityistä onnistumistarinaa Kotoa kouluun -toimintaan liittyen?
- Miten toiminta olisi hyödyttänyt vieläkin paremmin perhettäsi ja lastasi?

Haastattelut kestivät puolesta tunnista puoleentoista tuntia. Kaksi vanhempaa haastateltiin Teamsissa. Haastattelut tallennettiin. Samalla kun ne muutettiin tekstimuotoon, haastatelluista poistettiin tunnistettavat tiedot. Käytämme runsaasti lainauksia haastatelluista vaikutusten havainnollistamiseksi. Tunnistettavuuden estämiseksi vanhempien ja lasten sukupuolta, lasten lukumääriä tai ikää ei kerrota. Anonymiteetin suojaamiseksi lainaukset on muutettu yleiskielisiksi. Kotoa kouluun -toiminta ylläpiti rekisteriä haastateltavista. Rekisteri tuhottiin, kun vaikutusten analyysiin osallistuneet olivat saaneet tutustua julkaisuun, ja kun tutkimus oli valmis.

Koulunkäynnin ammattilaisten haastattelut

Turun kaupungin opetustoimi myönsi tutkimusluvan 22.9.2023 (päättönumero 93/2023). Haastattelun antoi seitsemän ammattilaista, jotka olivat tehneet yhteistyötä Kotoa kouluun -toiminnan perheiden ja perhevalmentajien kanssa. Ammattilaisten haastatteluja ei tallennettu, vaan haastattelujen aikana kirjattiin muistiinpanot. Koska ammattilaisten aineisto on melko pieni, heidän anonymiteettiään on suojattu siten, että suoria lainauksia ei käytetä. Tutkija myös luki muistiinpanonsa ääneen haastateltavalleen varmistaakseen, että oli ymmärtänyt ja tulkinnut asiat oikein. Tutkija sai ammattilaisten yhteystiedot Kotoa kouluun -toiminnalta, joten tutkija ylläpiti haastateltavien rekisteriä marraskuusta 2023 tammikuuhun 2024. Myös koulunkäynnin ammattilaisilla oli tilaisuus tutustua julkaisuun etukäteen. Tutkija tuhosi haastateltavia koskevan rekisterin julkaisun valmistuttua.

Analyysin lähestymistapa

Vanhempien ja ammattilaisten haastattelut muodostivat aineiston, jonka analysoimme fenomenografisella otteella. Fenomenografia muodostuu kahdesta sanasta. Feno viittaa sanaan fainomenon eli ilmiö (koulupoissaolot ja niihin saatu apu). Grafia viittaa sanaan graphein eli kuvata eli siihen, miten vanhemmat

ja ammattilaiset kuvailivat käsityksiään koulupoissaoloista ja niitä vähentävistä tekijöistä Kotoa kouluun -toimintamallissa. (Huusko & Paloniemi 2006.)

Käytännössä fenomenografinen ote tarkoitti, että otimme analysoitavaksi ne kohdat, joissa vanhemmat kuvasivat yhtäältä käsityksiään siitä, mitkä syyt ovat heidän lastensa koulupoissaolojen takana ja toisaalta sitä, mikä Kotoa kouluun -toimintamallissa oli auttanut. Ammattilaisten haastatteluissa ei keskitytty poissaolon syihin vaan heidän käsityksiinsä Kotoa kouluun -toiminnan vaikutuksista ja arvioihinsa yhteistyön mahdollisuuksista ja rajoitteista.

Aineiston ja analyysin rajoitteet

Aineistosta ovat rajautuneet pois ne vanhemmat, jotka eivät jostakin syystä ensimmäisten tapaamisten jälkeen olleet sitoutuneet yhteistyöhön Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa. Aineisto voi olla vinoutunut siten, että haastattelun ovat antaneet erityisesti ne, jotka ovat kokeneet hyötyneensä toiminnasta. Näin ollen analyysin löydöksiä on tarkasteltava onnistumistarinoina (Nousiainen 2021). Aineisto ei kerro, kuinka Kotoa kouluun -toiminta onnistuu kaikkein vaikeimmissa tilanteissa silloin, kun vanhemmilla ei ole luottamusta järjestelmään tai riittävästi voimia sitoutua yhteistyöhön. Aineistosta puuttuu lähes kokonaan muualta Suomeen tulleiden perheiden edustus, koska vain muutama muualta muuttanut perhe on tehnyt yhteistyötä Kotoa kouluun -perhevalmentajien kanssa. Myös ammattilaisten kohdalla pätee oletus siitä, että haastattelun antoivat ne, joilla oli jonkinlaisia onnistumisia kerrottavanaan. Ammattilaisilta tuli kuitenkin jonkin verran enemmän Kotoa kouluun -toiminnan kehittämisehdotuksia kuin vanhemmilta.

Vanhemmilta kerätyt laadulliset haastatteluaineistot kertovat, että Kotoa kouluun -perhevalmentajien työote on vaikuttava sekä vanhempien ja ammattilaisten näkökulmasta ainakin silloin, kun vanhemmat ja koulut motivoituvat Kotoa kouluun -yhteistyöhön. Aineisto oli riittävä tämän toteamiseen, sillä sekä vanhempien että ammattilaisten haastattelut validoivat täsmällisesti toisiaan. Enempää haastatteluja ei olisi tämän toteamiseen tarvittu.

Sen sijaan haastatteluilla tai ylipäänsä millään laadullisella analyysillä ei voida todentaa, missä määrin Kotoa kouluun -toiminnalla on vaikuttavuutta. Siihen tarvitaan pitkäjänteistä tilastotietoa ongelmallisten koulupoissaolojen vähentymisestä, jota saadaan kouluista ja kaupungeista tulevina vuosina. Jos halutaan tutkia Kotoa kouluun -toiminnan määrällistä vaikuttavuutta, on rinnakkain tarkasteltava kahden samankaltaisen alueen ongelmallisten koulupoissaolojen kehittymistä. Niistä toisen on oltava sellainen, jossa ei ole Kotoa kouluun -tyyppistä toimintaa.

Monimuotoiset syyt koulunkäynnin vaikeuksien takana

Suomalainen opetushenkilöstö arvioi koulupoissaolojen liittyvän masennukseen ja ahdistukseen, tiuhaan sairastamiseen, kiusaamiseen, yksinäisyyteen tai muihin sosiaalisiin ongelmiin koulussa, koulupäivän rytmistä poikkeavaan vuorokausirytmiiin tai siihen, että koulu ei vain kiinnosta. (Määttä ym. 2020, 17–20). Koska kansallinen koulutusalan arviointikeskus Karvi totesi Sitouttavan kouluyhteisötyön väliarvioinnissa, että opetushenkilökunnan sekä vanhempien ja lasten näkemykset poissaoloista eroavat, aloitamme analyysin kuvailemalla koulupoissaolojen syitä vanhempien näkökulmasta (vrt. Määttä 2020).

Analyysissämme ei kuitenkaan pohdita Kotoa kouluun -toiminnan kanssa yhteistyötä tehneiden koulujen henkilökunnan ja vanhempien käsitysten eroavaisuutta, koska se ei ensinnäkään tässä tapauksessa ole hedelmällistä ja toisekseen, koska emme kysyneet kuin satunnaisesti koulun henkilökunnalta arvioita siihen. Koulupoissaolojen syiden jälkeen analysoimme niitä tekijöitä, joiden ansiosta perhevalmentajien kanssa tehtävä yhteistyö on ollut vaikuttavaa.

Koulunkäynnin vaikeudet ilmenivät monin, muun muassa seuraavin tavoin:

- kouluviikon stressaaminen jo sunnuntaina
- kouluunlähden viivyttely erilaisin keinoin
- eteisessä vaikeus saada ulkovaatteet päälle
- paniikkikohtaus tai huutokohtaus ulko-ovella
- kieltäytyminen autoon astumisesta
- palaaminen koululta kotiin omin neuvoin ennen koulupäivän alkua tai kesken koulupäivän, sen jälkeen, kun lapsi on ensin saatettu tai jopa kannettu kouluun
- koulupäivän keskeytyminen pitkään kävelyyn, piiloutumiseen tai pakoon

Reaktiot saattoivat vaihdella päivästä toiseen. Seuraavassa erilaisia koulunkäynnin vaikeuteen liittyviä tilanteita on havainnollistettu vanhempien kertomana:

Ongelmat alkoivat jo eskarista. Nyt on hankaluuksia mennä kouluun, mutta koulussa olemisessa ei ole ongelmia. Lapsen tilanne on niin hankala ja moni taho on jo auttamassa tässä. Tilanne oli ehtinyt mennä hankalaksi. Nyt mennään lukuvuosi kerrallaan erityisjärjestelyin. Opetellaan sitä, että koulunkäynti on kivaa. Koulu ahdistaa meluisana ympäristönä ja koulupäivät vaihtelevat rutiineiltaan. Monta tekijää, jotka ovat paisuneet sellaiseksi massaksi, että se kouluunlähtö on niin hankalaa, että se ei onnistunut. (Haastattelu H)

Ajoittaista apua on tarvittu. Kotoa lähdetään hyvillä mielin, mennään autolla, mutta sitten lapsi kääntyy koulun ovelta takaisin ja tulee bussilla kotiin. (Haastattelu L)

Poikkeusta tai kahta lukuun ottamatta voitaneen sanoa, että Kotoa kouluun -toiminnassa olleet lapset eivät istu keskimääräisen oppijan muottiin. Poissaoloja voi olla 200 tuntia tai sitten poissaoloja päivä sieltä ja päivä tuolta – runsaasti yhtä kaikki. Kieltäytyminen koulunkäynnistä on usein lapsen ratkaisu koulunkäynnissä ilmeneviin ongelmiin. Kun lapsella ei ole luottamusta siihen, että koulussa asiat voisivat olla hyvin, hänen on vaikea lähteä sinne. Tällaiset koulunkäynnin vaikeudet voivat johtua muun muassa koulukiusaamisesta, toistuvan kielteisen palautteen pelosta, luokkaympäristön levottomuudesta, opettajien vaihtumisesta tai lapsen erityisistä tarpeista ennakoitavaan koulupäivään.

Koulukiusaaminen äityi tosi pahaksi ja päivittäin. Eräs [kouluhenkilökunnasta] sanoi, että on selkeästi koulukiusaamista. Mutta koulussa johto sanoi, että se ei täytä kriteereitä. Ja silloin se [toinen] oli aivan hiljaa. Koulussa yritettiin lakaista ongelmat maton alle. (Haastattelu F)

Lapsellamme on ollut enemmän opettajia kuin kouluvuosia, vaikka hän on jo alakoulun loppuvaiheessa. Pahimmillaan opettajat ovat vaihtuneet kaksi kertaa vuodessa. Se ei ole hyvää lapselle, joka ahdistuu silloin, kun rutiinit menevät rikki. (Haastattelu J)

Opettajien vaihtuvuuteen on vaikea edes koulujen vaikuttaa – johtamistapaa lukuun ottamatta. Vaihtuvuudesta aiheutuvia mahdollisia haittoja voidaan sen sijaan ehkäistä sopimalla käytäntöjä, joilla koulupäivän ennakoitavuutta voidaan parantaa. Eräs vanhempi kertoi lapsestaan, joka tarvitsee pysyvän opettajasuhteen koulussa. Oman opettajan poissaolojen varalle oli tehty suunnitelma, joka ei kuitenkaan aina toiminut:

Mutta jos se suunnitelma epäonnistuu, esimerkiksi että lasta ei ollakaan koulussa sovitusti vastassa, niin ei se auta, että tapahtunut oli vahinko. Lapsi ei pysty käsittelemään välttämättä sitä, että päivä ei ole mennyt sovitun mukaisesti, vaikka aikuinen pystyisi. Lapsi kokee sen vaan ennakoimattomana. (Haastattelu D)

Monilla lapsilla oli ollut viitteitä koulunkäynnin vaikeuksista pitkään. Varhaisimmat havainnot olivat päiväkodista. Joillakin lapsista vaikeudet olivat tuoreita. Koulunkäyntiin ja poissaoloihin liittyvien ongelmien kuvattiin etenevän prosessimaisesti. Ensimmäiset havainnot tehdäänkin yleensä kotona vaiheessa, jolloin koulu ei osaa vielä olla huolissaan, koska lapsi pärjää vielä (Markkanen ym. 2022, 4).

Poissaolopäiviä oli valtava määrä. Ihmettelin, miksi koulu ei ota yhteyttä minuun. (Haastattelu F)

Huomasin, että oli suuri riski, että lapsemme ei menisi kouluun. Mutta koulusta sanottiin, että koska ongelmia on ollut niin lyhyen aikaa, niin ei vielä voida tehdä mitään. Lapsella on tiettyjä neuroepätyypillisen kirjon piirteitä. Hän on innokas oppilas ja koulumyönteinen ja aina tsemppasi, että pääsi kouluun. Mutta sitten, kun uusi kouluvuosi taas alkoi, niin hän alkoi saada paniikkikohtauksia. En suostunut odottamaan, vaan lähdin etsimään apua. Ajattelin, että jos me saadaan nopeasti apua, avun tarve on lyhytaikainen. Mutta jos jään odottamaan, niin me saadaan ihan hirveä kaaos aikaiseksi. (Haastattelu J)

Koulunkäynnin vaikeus ei välttämättä ollut palautettavissa vain yhteen syyhyn. Kun vaikea tilanne jatkui pitkään, vanhemmat väsyivät ja voimavarat hupenivat. Perheeseen osunut äkillinen tai uusi pitkäaikainen sairaus saattoi kaiken lisäksi kuluttaa lisää voimavaroja. Perheillä oli monesti tukenaan jo joukko kasvatuksen, kuntoutuksen, lastensuojelun tai lasten- tai nuorisopsykiatrian ammattilaisia. Hajanaisten tukiverkkojen hallinta ja niissä ammattilaisten keskenään eroavat näkemykset kuitenkin toisinaan turhauttavat ja loivat epätietoisuutta. Erityisesti voimavaroja kulutti se, että vanhemmat kokivat tullessa ohitetuiksi, jääneensä yksin huolinensa tai tullessa väärinymmärretyiksi.

Jokaisen lapsen tilanne oli erilainen, joten koulunkäynnin vaikeuksiin ei ollut yhtä patenttiratkaisua, vaan ratkaisut olivat yksilöllisiä. Ratkaisuja joka tapauksessa oli. Ne löytyivät usein silloin, kun lapset, vanhemmat ja ammattilaiset onnistuivat joustamaan ajatuksissaan ja käytännöissään.

Kun taustalla on epäonnistumisia, niin missään uudessa epäonnistumisessa ei lähdetä nollasta, vaan lähdetään miinukselta, koska siellä takana on useita epäonnistumisia. Vaikka lähtisi siitä, että käy koskettamassa koulun seinään. Rakennetaan niitä pieniä onnistumisen kokemuksia. Pitäisi olla kärsivällisyyttä siihen. (...) Kun suhde opettajaan on hyvä, niin ei ole ongelmaa mennä kouluun. (...) Lapsi menee nyt kouluun opettajan takia.” (Haastattelu D)

Pieniä suuria onnistumisia

Vanhempien kuvaamina Kotoa kouluun -yhteistyön välittömiä tai vain lyhyen yhteisen työskentelyn tuloksia olivat seuraavat:

- Koulunkäynnin helpottuminen (lapset)
- Hyväntuulisuuden palautuminen, lievän oireilun loppuminen (lapset)
- Toiveikkuuden lisääntyminen, huolen purkaantuminen, väsymyksen ehkäisy (vanhemmat)
- Ongelmallisten tilanteiden käsittelytaitojen lisääntyminen (vanhemmat)
- Lukkiutuneen tilanteen purkautuminen (perhe)

Tilanne on täysin erilainen kuin ennen. Ollaan tietenkin vielä kaukana siitä, että käytäisiin koulua kokoaikaisesti. Yhden lapsen kohdalla, joka kieltäytyi menemästä kouluun, ei ole enää mitään vaikeuksia lähteä kouluun. Edellisestä koulusta tuli vain viestiä, että ”voitteko kotona keskustella näistä asioista”. Lapsi nähtiin yksinomaan ongelmana. Nyt hän on saanut luottamuksensa takaisin. Koska mä luotan kouluun nyt sataprosenttisesti, niin se heijastuu lapseen myös luottamuksena. Oireilu on loppunut ja ollaan menossa vahvasti oikeaan suuntaan. (...) Koulutilanne oli vienyt elämänhalun ja -ilon pois. Ei ole nähnyt kavereita koulutaistelun ulkopuolella, mutta nyt pystytään jo tekemään jotakin muutakin. Elämänilo on palannut. Hän on ruvennut puhumaan, että koulu on vain juttu, joka hänen on hoidettava. Lapsi kokee pitkälti, ei kokonaan, että hän kokee sen mielekkäänä. Se on tosi iso muutos. (Haastattelu D)

Lapsi on tosi puhelias aina niiden kertojen jälkeen, kun on nähnyt perhevalmentajan. Tavallaan hän aina jännittää, ja on niin tuppisuu, mutta sellainen nuppu. Sitten seuraavana päivänä hän saattaa olla silleen että woaaah. Se on niin hauska, niin kyllä hän aukeaa huomattavasti paljon enemmän joka ikinen kerta, kun perhevalmentaja käy. Ja mä oon silleen, että mitä ihmettä, mistä tämä kaikki lapsen puhe tulee sen jälkeen. Ja lähtee pirteänä kouluun. Se on vaan niin lyhytaikainen se vaikutus. Mutta voi se pidentyä se vaikutus joka kerran jälkeen. Nii’in jokaikisen kerran jälkeen, kun perhevalmentaja on käynyt, niin lapsi on ihan että dididididididi.” (Haastattelu E)

Perhevalmentajalla on niin paljon energiaa ja tahdonvoimaa ja hän on raivannut tien meille perhekuntoutukseen ja sitä kautta pienluokalle. Onneksi löysin oikeaan osoitteeseen, koska en tiedä, missä olisin nyt. Nyt lapseni on saanut takaisin luottamustaan ja löytänyt rohkeutta. (Haastattelu F)

Vaikutukset näkyivät nopeasti, mutta myös hävisivät nopeasti. Tästä sekä vanhemmat että koulunkäynnin ammattilaiset olivat yhtä mieltä. Elämänilo, luottamuksen ja rohkeuden löytyminen uudestaan kuitenkin lupaavat pidempiaikaista muutosta. Vaikeuksia harvemmin voitetaan ilman uskoa omiin mahdollisuuksiin. Kyse on osallisuuden kokemuksesta, siitä, että ihminen kokee elämänsä ja toimintaympäristönsä hallittavana ja ennakoitavana, tuntee kuulumista, yhteenkuuluvuutta ja merkityksellisyyttä ja havaitsee pystyvänsä osallistumaan itselleen tärkeisiin tekemisiin (Isola ym. 2023). Osallisuuden pieni liike (Isola ym. 2017, Nikka 2019) havainnollistaa sitä, että pieni muutosl Burke jonkin uuden toimintatavan ympärillä vähitellen pidentyy ja lopulta vakiintuu pysyväksi toimintatavaksi. Kun lapsi ja perhe kokevat tullessaan kuulluksi, pystyvät osallistumaan koulunkäyntivaikeuksien ratkomiseen ja pystyvät luottamaan siihen, että muutkin osapuolet ovat heidän puolellaan, jää heille hetkeksi hyvä tunne. Kun he osaavat odottaa tilanteen toistuvan, heillä on uutta tilaisuutta odottaessa jälleen hyvä tunne. Kun myönteiset tilanteet toistuvat, hyvä jälkitila ja odotusaika pidentyvät vähitellen, vaikutukset jäävät pysyviksi. Lapsi on silloin koulusta huomattavasti vähemmän pois kuin aikaisemmin.

Koulunkäynnin ammattilaisten kuvaamana välittömiä tai keskipitkän aikavälin vaikutuksia olivat:

- Ongelmalliset koulupoissaolot vähentyneet (mutta ei edes suurimmalla osalla)
- Lapset aikaisempaa tyytyväisempiä koulussa
- Vanhemmat motivoituneet lapsen koulunkäynnin tukemiseen
- Vanhemmat motivoituneet esimerkiksi asiakkuuteen ja yhteistyöhön lastensuojelun kanssa
- Lapsen oikeuksia tukeva toimintamalli, joka pitää yllä lapsen oikeutta oppimiseen

Systeeminen työote ja monitoimijainen yhteistyö kodin ja koulun tukena

Kotoa kouluun -perhevalmentajien työ on analyysimme perusteella vaikuttavaa eritoten neljästä syystä:

- Perhevalmentajat tutustuvat perheen arkeen myötäeläen ja yhdessä perheen kanssa ratkaisuja hakien.
- Kotoa kouluun -toiminta yhdistää koulun ja kodin. Se edustaa monitoimijaista yhteistyötä, joka on onnistunut löytämään paikkansa kodin ja koulun välissä. Jos perhe kokee epävarmuutta, perhevalmentaja huolehtii, että perheen ääni kuuluu monitoimijaisessa yhteistyössä.
- Kotoa kouluun -toiminta edustaa systeemistä työtappaa, jossa perhevalmentajat kokoavat lapsen ja perheen koulunkäyntiin liittyvät verkostot yhteen ja ohjaavat kaikkien työtä yhteisen tavoitteen suuntaan. Lapsen ja perheen koulunkäyntiin jollakin tavalla liittyvään järjestelmään voivat kuulua itse osallisten lisäksi koulunkäynnin, psykiatrian ja sosiaalityön tai lastensuojelun ammattilaiset, läheiset ihmiset sekä muut lapsen ja perheen elämään kuuluvat tärkeät sosiaaliset siteet, kuten harrastusryhmät tai naapurusto.
- Perhevalmentajat reagoivat erilaisiin tarpeisiin ripeästi. Kotoa kouluun -toiminta vastaa perheiden ja koulujen tarpeisiin julkista palvelujärjestelmää nopeammin. Vanhemmat voivat soittaa tai lähettää heille viestin vaikeassa tilanteessa. Jos perhevalmentajia ei saa heti kiinni, he palaavat asiaan nopeasti. Perhevalmentajat reagoivat ripeästi myös koulujen tarpeisiin.

Kehittämisehdotukset on upotettu tekstin lomaan erillisiin laatikoihin.

Perhevalmentajat aloittavat Kotoa kouluun -yhteistyön tutustumalla perheen arkeen. Myönteisen tunnistamisen periaate auttaa hahmottamaan perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Myönteiseen tunnistamiseen kuuluu, että ensin **tutustutaan** lapsiin ja perheisiin jonkin yhdessä tekemisen lomassa. Sen jälkeen on mahdollista **tunnustaa kunkin lapsen ja perheen erityisyys ja ainutlaatuisuus ja tukea perheitä** voittamaan koulupoissaoloihin liittyvät vaikeudet. (Häkli ym. 2015.) Myönteistä tunnistamista voidaan kuvailla myös muun muassa kokonaisvaltaisen kohtaamisen ja myötäelävän vuorovaikutuksen termein (Rosenberg 2019).

Kun perhevalmentajat ovat tutustuneet perheeseen, he voivat osallistua perheen rinnalla monitoimijaiseen yhteistyöhön. Näin varmistetaan se, että systeemin ydin eli perhe tulee kuulluksi ja pääsee osallistumaan oman asiansa ratkomiseen ja edistämiseen lähi- ja ammattilaisverkostojensa rinnalla.

Työ perheiden kanssa

Tutustuminen

Perhevalmentajat olivat onnistuneet luomaan luottamuksen vanhempiin ja lapsiin kohtaamalla heidät myötäeläen ja ymmärtäen. Perhevalmentajan käynnit kotona – ”ihan kuin ystävä olisi tullut kylään”, ja yhteinen tekeminen saivat lapset ja vanhemmat kertomaan kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Koulupoissaolojen syyt eivät nimittäin useinkaan selviä suoraan kysymällä, koska vaikeuksien keskellä painivalla lapsella tai aikuisellakaan ei välttämättä ole siitä jäsenneltyä tietoa. Siksi suoraviivainen lähestymistapa ei tuota tulosta, vaan voi jopa sotkea tilannetta lisää, kuten seuraavassa:

Sosiaalityöntekijät olivat uhanneet, että jos ei mene kouluun, sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Se oli lapselle aivan kauheaa. He eivät ehkä ymmärtäneet, mistä on kysymys. (Haastattelu F)

Koska perhevalmentajat käyttivät aikaa perheen tilanteeseen tutustumiseen, he saattoivat esittää toiminnan lomassa ja myötäelävästi kysymyksiä, jotka lopulta johdattivat vastausten äärelle.

Perhevalmentajat tekivät ruokaa yhdessä lasten kanssa. Eihän lapset puhu aikuisille, vaan tekemisen ja toiminnan kautta se puhe tulee. Ja elokuvaan meno oli sellainen erityinen, kun

lapsi sai yksin ja erillään muista lapsista mennä elokuviin, niin saattaa tulla sellainen olo, että haluaa avautua. (Haastattelu M)

”Perhevalmentajat voisivat nykyistäkin enemmän tehdä asioita lapsen kanssa.”

Tunnustaminen

Lähes kaikki vanhemmat kuvailivat, että ennen Kotoa kouluun -yhteistyötä he olivat olleet neuvottomia, voimattomia tai väsyneitä. Oli tunne, että kenelläkään muulla ei olisi vastaavia ongelmia ja että niihin ei olisi ratkaisuja. Tilanteessa, jossa toivonkipinä oli uhannut sammua, perhevalmentaja oli saanut puhallettua siihen uutta ilmaa.

En ole halunnut hyväksyä tai uskoa, että lapsen elämän kuuluu olla niin kamalaa kuin se on ollut. Sitä en ole hyväksynyt. Ja sitten olen taistellut-taistellut-taistellut. Ja sitten olen tajunnut, että tämä tappaa minut. Mitään muuta elämää ei ole ollut kuin taistella lasteni oikeuksieni puolesta. (Haastattelu D)

Vanhemmat saattoivat kokea saaneensa apua jo ensimmäisellä tapaamiskerralla. Eräs vanhempi kertoi, kuinka hän oli aivan lukossa kesän alkaessa, kun panikoi jo alkavaa lukuvuotta. Perhevalmentaja sai lukon auki, ja perhe sai käyttää kesän voimavarojen keräämiseen. Kun poissaolojen syy oli nopeasti alustavasti selvitetty, perhevalmentajat saattoivat tukea vanhempia eteenpäin.

Odoteltiin koulun alkamista ja oltiin aivan kauhuissamme. Me oltiin murehdittu sitä koko kesä, mutta ekan perhevalmentajien käynnin jälkeen me saatiin viettää kesä rauhassa, viettää kesäloma. Kun tuli tieto, että saadaan apu heti (kun koulu on alkanut) eikä kolmen kuukauden päästä. Se tieto, ettei ollakaan tässä tilanteessa yksin, siinä tilanteessa, että lapsi itkee aamulla, että ei halua mennä kouluun. (Haastattelu A)

Kotoa kouluun on ollut yksi palapelin pala, joka on auttanut ratkomaan perheen tilannetta. Perhevalmentajat ovat auttaneet vanhempia tunnistamaan, tunnustamaan ja löytämään sanat omalle tilanteelle:

Kun on ollut väsynyt, he ovat sanottaneet tilanteita ja kannatelleet, kun ei tiedä, mitä tekee tai ei jaksaa. Ilman sitä palasta ei olisi jotenkin voinut. Tai se oli sellainen lempeä vaihtoehto, miten sen sanoisi, helposti lähestyttävä. Lapsetkin koki heidät sellaisiksi, ei niin sellaisesta virallisesta roolista tuleviksi. Että tulee kynä ja paperi kädessä ja sitten haastattelevat. Tulivat sellaisessa ystävän roolissa. Että puhu mitä puhut ja katsotaan, mitä voidaan tehdä ja tutustutaan. Ettei tullut sellaista oloa, että on jotain pakollista, mikä on ensin tehtävä. (Haastattelu M)

Tutustuminen, tilanteen tunnistaminen ja vaikeuksien tunnustaminen oli vanhemmille tärkeää. Kuulluksi ja nähdyksi tulemisen tiedetään olevan yksi avain vaikuttavaan sosiaalityöhön (Kivipelto & Koponen 2021). Tärkeää oli myös kuulla, ettei perhe ollut ongelminensa yksin, vaan että vastaavanlaisia vaikeuksia on muillakin. Parhaimmillaan vaikeuksien tunnistaminen ja niiden tunnustaminen vapauttivat vanhempien voimavarojen lisäksi lapsen voimavaroja. Vaikka lapsi ei osannut ilmaista pahaa oloaan, se helpotti, että aikuiset ymmärsivät ja tunnustivat pahan olon olevan totta.

Lapseni sanottaa sen tosi selkeästi, että häntä helpottaa, kun näistä hänen vaikeuksistaan ja ominaisuuksistaan puhutaan. Koska nyt hän tietää, että on joku, joka ymmärtää ja auttaa. Lapseni on tosi avoin ja ilmaissut, että häntä helpottaa jo se tieto, että vanhemmat tietävät, että hänellä on paha olla ja että opettajat tietävät, ja että aikuiset yrittävät tehdä asialle jotain. (...) Lapsella oli sellainen punainen lappu, jonka hän otti pulpetista esille, silloin kun hänellä oli paha olla. Se oli sellainen keino, jolla opettaja sai sen tietää, vaikka lapseni menee niissä tilanteissa ihan lukkoon eikä saa puhuttua.” (Haastattelu J)

Osa ammatillisista oli havainnut saman. Vaikka koulupoissaolot eivät olisikaan huomattavasti vähentyneet, lapsilla oli aika ajoin helpompi olla koulussa. Sekä vanhemmat että ammatilliset olivat tosin

huomanneet, että vaikutus saattoi olla hyvinkin lyhytaikainen. Koska vaikutuksia kuitenkin oli nähtävissä, oli myös toivoa siitä, että työskentely perhevalmentajien kanssa kantaisi hedelmää myöhemmin tulevaisuudessa.

Sovittiin perhevalmentajan kanssa, että hän tulee käymään kotona. Jos tätä toimintaa ei olisi ollut, me oltaisiin oltu ihan yksin. Tilanne oli niin lukossa, että miten tästä eteenpäin ja apua. Ajattelin, että me ollaan varmaan ainoita, joilla on tällainen ongelma. Perhevalmentaja tuli kerran viikossa meille, me juteltiin. Lapselle oli tukihenkilömeininkiä. Sillä hetkellä lapsi oli kuitenkin niin uupunut, ettei pystynyt vastaanottamaan uusia ihmisiä elämään. Nyt kun aikaa kulunut, niin tilanne on toinen. Lapsi juttelee jo ihan normaalisti perhevalmentajalle. Tärkeää on ollut tietää, että me ei olla ainoita ja että tällainen tilanne on yleistynyt, ja että tällainen ei ole uutta, ja että tästä voi selvitä. Jos tätä hanketta ei olisi ollut, niin en tiedä, mikä tilanne olisi. Meille vanhemmille tää on ollut tosi tärkeä. Vaikka tämä ei lasta varsinaisesti kouluun saattanut, niin se, että saatiin tukea ja ymmärrystä, on ollut tärkeää. (Haastattelu B)

Myönteinen tunnistaminen on yhtä lailla tärkeää lapsille, vanhemmille kuin ammattilaisillekin. Ammattilaisten puheissa kävi toive siitä, että myötäelävää vuorovaikutusta hyödynnettäisiin myös heihin. Kun asioista puhutaan avoimesti ja kysytään tulkittamisen sijaan, ratkaisuilla on hyvät mahdollisuudet kehittyä. Yhteiset tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi edellyttävät yhtäältä perheen tilanteeseen tutustumista ja tunnistamista mutta toisaalta ne edellyttävät myös koulun arkeen, opettajien toimintatapoihin ja opetussuunnitelmiin tutustumista ja niiden tunnistamista ja tunnustamista. Kun kaikki kohdataan arvokkaina yksilöinä, on helppo liittyä vuorovaikutukseen, jossa voidaan vaikuttaa puolin ja toisin.

Tukeminen

Kun perhe ja perhevalmentajat olivat tutustuneet toisiinsa, tunnistaneet yhdessä tilanteen, ja kun perhe saanut tunnustuksen siitä, oli aika etsiä ratkaisuja sekä vastaanottaa tukea. Vanhemmat kertoivat saaneensa apua perhevalmentajilta esimerkiksi seuraaviin asioihin:

Haastavien tilanteiden käsittely

Aamulla voi olla ihan hirveä tilanne, kun on säätö päällä. Joutuu ajelemaan sinne tänne ja sitten kun tulee ongelmia, niin se on ihan hirveää. Silloin voi soittaa perhevalmentajalle, joka juttelee hetken aikaa lapsen kanssa, ja sitten ongelma ratkeaa ilman sen suurempia väliintuloja. Kauheasti tulee syyttäneeksi itseään, vaikka kaikkemme yritetään. Mutta ei me voida kädestä pitäen viedä sinne kouluun. (...) Lisäksi perhevalmentaja on ollut juttelemassa koululla, että mikä helpottaisi kouluun tulemistä ja koulussa olemista. Se on ollut iso apu. Ja nyt on iso usko siihen, että lapsen saama diagnoosi, lääkitys ja psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa juttelu auttavat siinä, ettei tarvitse stressata kaikkia asioita. (...) Tämä toimii hyvin nimenomaan siksi, kun se on niin helppoa, saa helposti kiinni, ja henkilökohtaista. Ei ole byrokratian takana, vaan voi soittaa. Ja jos perhevalmentaja ei vastaa heti, niin hän soittaa takaisin. Tai laittaa ihan muuten vaan viestiä, että miten koulu meni.” (Haastattelu L)

Avun vastaanottaminen esimerkiksi lastensuojelusta

Oltiin ihan järkyttyneitä, kun koulusta sanottiin, että pitää tehdä lastensuojeluilmoitus. Ajateltiin, että lapsi viedään meiltä pois. Mutta perhevalmentaja selitti, mitä kaikkea tämä tarkoittaa. Ei tarkoita sitä, että lapsi viedään pois, vaan että se on avunhuuto. (Haastattelu B)

Koulunkäynnin ammattilaiset olivat havainneet, että perhevalmentajat olivat onnistuneet motivoimaan vanhempia aikaisempaakin enemmän hoitamaan lapsensa koulunkäyntiin liittyviä vaikeuksia. Eräänä tällaisena mainittiin erityisesti lastensuojeluun motivoituminen. Lastensuojeluun liittyy erilaisia pelkoja, joita

perhevalmentajat ovat onnistuneesti poistaneet. Seurauksena on ollut koulunkäynnin ammattilaisten ja vanhempien mukaan se, että he ovat pystyneet ottamaan vastaan ja sitoutuneet entistä kokonaisvaltaisempaan tukeen.

Vanhemmat eivät tiedä mahdollisuuksista, ei sitäkään, että mikä kaikki on mahdollista. Kaikenlaista on mahdollista tehdä. Alkujaan kaikkia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja ei olla edes huomattu ajatellakaan. Ja tuntui, että koulu ja me olimme vastakkain. ”Noi ei vaan saa tota lasta kouluun, ovat vätyksiä, paapovat vaan lasta”, ne ehkä ajattelee. Sosiaalihuollon puolelta saa ymmärrystä ja siellä selitetään. Sossu käy kotona ja leikkiä lapsen kanssa. Sosiaalityöntekijällekin voi soittaa, sieltä on tullut Kotoa kouluun -perhevalmentajien korvaajat. Mä olen nykyään ihan sossufani. Ennen se oli perhevalmentaja, joka avasi sosiaalihuollon käsitteitä ja käytäntöjä. Perhevalmentaja on ihana, kun se on niin tavallinen ja helposti lähestyttävä. Ja sille voi soittaa ihan koska vaan. Aito, kuuntelee ja tietää tosi paljon koulumaailman kiemuroista ja muista haasteista. Se on sanonut, että kuormaa voidaan huoventaa joissakin kouluissa tosi paljonkin. (Haastattelu B)

Vuorovaikutustaidot ja yhteistyö koulun kanssa

Kiihdyn helposti. Sen olen oppinut, että pauhaan suurimmat ensin puolisolle ja sitten vanhemmille ja sitten vasta otan yhteyden kouluun. Tai sitten mun puoliso ottaa yhteyttä, koska hän pysyy rauhallisempänä. Sitä toimintatapaa ovat perhevalmentajat vahvistaneet. Jos ei ole asiallinen, niin se vaikuttaa kielteisesti. Ei ole kenenkään etu, että välit tulehtuvat.” (Haastattelu A)

Olen hirvittävän jääräpäinen siinä, että saan apua lapsilleni. Olen vääntänyt esimerkiksi siitä, että lapseni pääsee pienluokkaan. Tulee kuitenkin tilanteita, että en voi ruveta itkemäänkään ja vaatimaan siinä tilanteessa. Silloin perhevalmentaja tuli tuekseni ja asettui myös kyseenalaistamaan muiden ammattilaisten näkemyksiä. Kun mulla tuli sellainen tunne, että mulla ei ole enää sanoja siihen tilanteeseen, niin hän auttoi. (Haastattelu J)

En voinut mennä sinne (kouluun) vaatimuslistan kanssa, sen tiesin, mutta perhevalmentaja ohjeisti käytännössä vähän, että miten asioita kannattaa ottaa esiin. Mua usein tulkitaan väärin, halutaan ymmärtää väärin, on väärinkäsityksiä. Mutta vaikka ammattilainen puhuisi aivan samat asiat, hänet otetaan paremmin vastaan kuin minut. (Haastattelu C)

Mitä kannattaa sanoa ja mitä kannattaa pyytää. Miten kannattaa asiat selittää, että se viesti menee perille. Olen näiden vuosien aikana oppinut sen, miten sanansa kannattaa asettaa. (Haastattelu D)

Koulunkäynnin ammattilaiset kuvasivat perhevalmentajien työn tarpeelliseksi koulun ja kodin välillä muun muassa siksi, että he välittivät viestiä yhtäältä koulusta kotiin ja toisaalta toivat viestiä kodista kouluun. Perhevalmentajien tehtävä näyttäytyi kouluille neutraalina viestintuojana molempiin suuntiin. Koulunkäynnin ammattilaiset ilmaisivat myös, että ilman perhevalmentajien kotoa kouluun tuomia viestejä he olisivat jääneet olennaista tietoa vaille. Esimerkiksi koska oppilaalla saattaa olla erilaiset roolit kotona ja koulussa, ammattilaiset pitivät työnsä kannalta tärkeänä, että heidän ymmärryksensä lapsen rooleista koulun ulkopuolella parantui. Perhevalmentajien viestit otettiin sekä koulussa että kotona yleensä hyvin vastaan, koska heidät nähtiin pääsääntöisesti puolueettomina toimijoina.

Lapsen (koulunkäynnin) yksilöllinen tukeminen

Perhevalmentaja on tuonut elämäni tietoisuutta, sitä, että asiat eivät ole niin suoraviivaisia. Kun mä oon kasvattanut periaatteella, että tytöt on tyttöjä ja pojat poikia. Nyt alkaa nähdä, että he ovat yksilöitä, mutta heillä on mukanaan myös jotain muuta. (Haastattelu E)

Olemme saaneet työkaluja olla lapsen kanssa rauhallisia. Olemme saaneet käskyttämisen tilalle uusia työkaluja. Ettei ole maailmanloppu, jos myöhästyy koulusta, vaan tärkeintä on päästä kouluun turvallisilla mielin. Olemme alkaneet kertoa lapselle, että me tiedetään, että sulla on

vaikeaa. Ja me kerrotaan opettajalle, että sulla on vaikeaa. Ja näiden lisäksi perhevalmentaja yrittää keksiä asioita, jotka tekisi koulusta kivamman. Me sanoitetaan lapselle tunteita ja kerrotaan, että hänen eteensä panostetaan paljon. Nyt lapsi ainakin tietää, että opettaja tietää, että hän ei halua olla koulussa. Lapsi tietää, että hän voi sanoa sen opettajalle eikä kukaan suutu. Se vapauttaa energiaa, kun ei tarvitse salata epämuokavuutta. (...) (Haastattelu A)

Lapsi on käynyt tekemässä Kotoa kouluun –toiminnan tilassa läksyjä. Hän lähti ihan helposti joka aamu tänne. Luottamussuhde perhevalmentajiin ja opiskelijaan muodostui nopeasti. Kukaan ei kiusannut. Kaikki kunnioittivat. (Haastattelu F)

Olisin toivonut, että meitä ei olisi sysätty pois hetkeksi toiminnasta. Kaikki hyötyivät toiminnasta, mutta eniten minä. Lapsista yksi jonkin verran, toinen on vähän epävarma tapaus, koska vaikeuksia on edelleen. Pahin virhe oli se, että Kotoa kouluun –toiminta jäi siinä vaiheessa, kun lastensuojelu tuli kehiin. Jos perhevalmentaja olisi ollut mukana koko kuluneen vuoden, me oltaisiin ehkä nyt aivan jossain muualla. Vahinko on jo käynyt, mutta toivomme, että se tilanne muuttuu.

Mitä pidempään koulunkäynnin vaikeudet ovat kestäneet, sitä pidempään tarvitaan myös tukea. Koulunkäynnin ammattilainen arvioi, että puolen vuoden yhteistyö ei riitä, jos koulunkäynnin vaikeudet ovat kestäneet vuoden. Voi olla, että perhe tarvitsee tukea saman verran kuin vaikeudet ovat kestäneet. Vaikeimmissa tapauksissa yhteistyö Kotoa kouluun –toiminnan kanssa on jatkunut yli vuoden, vaikka tavoiteaika yhteistyölle onkin puoli vuotta.

Vaikeimmissa tapauksissa Kotoa kouluun -toiminnan pitäisi jatkua jopa vuoden, jotta uudet toimintatavat juurtuvat osaksi perheen arkea.

”Asiakkuuden voisi laittaa pauselle. Nyt on asiat hyvin eikä välttämättä tarvii asiakkuutta. Mutta sitten vois olla kontrollisointo, mistä saisi tukea ja turvaa, ja voisi aktivoida uusiksi. Ei lapsemme kuitenkaan edelleenkään mene mielellään kouluun.”

Monitoimijainen yhteistyö

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen Sitouttava kouluyhteistyö -ohjelman väliarvion mukaan osalla huoltajista oli epätietoisuutta siitä, mitä tukitoimia koulupoissaoloihin olisi tarjolla. Saman arvion mukaan koulujen henkilökunta oli tunnistanut tarpeen sujuvoittaa monialaista yhteistyötä. (Markkanen ym. 2022, 75–76.) Sekä vanhempien että koulunkäynnin ammattilaisten kuvausten perusteella Kotoa kouluun -toimintamalli on löytänyt paikkansa kodin ja koulun yhteen sitojana ja puuttuvana palasena, johon koulu, lastensuojelu tai psykiatria eivät ole pystyneet vastaamaan. Koulunkäynnin ammattilainen kuvasi perhevalmentajan tarpeelliseksi muun muassa siksi, että he olivat ”ulkopuolisia neutraaleja aikuisia, jotka pystyivät katsomaan tilanteen helikopterinäkökulmasta”.

Se vaikuttaa jollakin tavalla, että he [perhevalmentajat] eivät ole viranomaisia. Voi olla varma, tasan tarkkaan, että he pitävät meidän puolta. He kuuntelevat eivätkä väheksy. Ottavat kokemuksen sellaisena kuin se kerrotaan. Siitä tuli olo, että ei voi olla totta – vihdoin saamme apua! Pärjättäisiinhan me edelleen, mutta tilanne olisi huono. Olisin jännittänyt tosi paljon, mikä olisi heijastunut lapseen tietenkin.” (Haastattelu A)

Sekä vanhemmat että koulunkäynnin ammattilaiset olivat lähes yksimielisiä siitä, että Kotoa kouluun -toiminta sopii parhaiten kolmannen sektorin järjestettäväksi yhtäältä siksi, että vaikeuksien keskellä vanhemman on helppo luottaa julkisen sektorin ulkopuoliseen ammattilaiseen ja toisaalta siksi, että kolmas sektori pystyy reagoimaan nopeasti ja joustavasti. Kaksi haastateltua (2/19) arveli, että kolmannen sektorin lisäksi myös julkinen sektori voisi järjestää Kotoa kouluun -tyyppistä koulunkäynnin tukea.

”Ulkopuolinen neutraali aikuinen” kiinnittyi viranomaista helpommin osaksi perheen turvaverkkoja ja rinnalla kulkijaksi. Perhevalmentajat reagoivat nopeasti tilanteisiin, joissa koulut olivat pyytäneet heidät avukseen. Erityistä kiitosta perhevalmentajat saivat siitä, että yhteistyö koulun ja kodin välillä saatiin nopeasti vireille.

Vanhemmat ja koulunkäynnin ammattilaiset jakoivat yhteisen turhautumisen siitä, että julkisessa palvelujärjestelmässä, erityisesti lastensuojelussa resurssipulan takia, kuluu ”aina se kaksi tai kolme viikkoa, ennen kuin edes paperi liikahtaa eikä senkään jälkeen synny oikein mitään konkreettista”. Koulunkäynnin ammattilaiset pitivät tähän liittyen siitäkin, että perhevalmentajien kanssa keskustelu lapsen tilanteesta oli ”avointa, mutkatonta ja puhuttiin asioista niiden oikeilla nimillä”.

Perhevalmentajat ryhtyvät ripeästi toimeen ja heidän aikataulunsa ovat joustavia. Koulussa aikataulut ovat kuitenkin tiukempia eikä kouluhenkilökunnan ole mahdollista reagoida nopeasti yhteydenottoopyyntöihin. Tähän toivottiin perhevalmentajilta ymmärrystä ja joustavuutta.

Perhevalmentajan työ vaatii monipuolista osaamista. Kun he tuntevat palvelujärjestelmän, on parhaimmillaan mahdollista punoa monitoimijaisen yhteistyön tavoitteita yhteen, sillä toisinaan erilaisten ammattilaisten keinot voivat tuntua vanhemmista ristiriitaisilta. Palvelujärjestelmäosaamisen lisäksi perhevalmentajan on osattava olla myös valmentaja, joka auttaa vanhempia tunnistamaan ja tunnustamaan tilanteensa ja hakemaan apua esimerkiksi lastensuojelusta.

Me vanhemmat ja lapsi olemme kaikki hyötyneet. Lapsi välillisesti, yhdessä lastensuojelun ja sairaalakoulun kanssa. Ja me vanhemmat siten, että me ymmärretään, mitä apua voi saada. Kun on monta eri tahoja, lastenpsykiatria, lastensuojelu, koulu ja kaikki eivät välttämättä puhalla yhteen hiileen, niin perhevalmentaja on koonnut näitä tekijöitä yhteen. Perhevalmentaja pystyy katsomaan ulkopuolelta, että perhe on väsynyt. Kun kiukusta ja hankaluuksista tulee arkipäiväisiä, niin sitä ei edes ymmärrä, että mitä kaikkea apua voisi saada.” (Haastattelu H)

Koulun ja kodin silloittamisessa olennaista oli, että vanhemmat huomasivat perhevalmentajia kuunneltavan myös pöydän toisella eli koulun puolella. Vanhemmat kuvailivat saaneensa voimavarojaan paremmin käyttöön luottaessaan siihen, että heillä oli verkostopalavereissa tarvittaessa perhevalmentajien tuki saatavilla. Näin toteutuu dialogisuuden periaate eli tilanteen läpikäyminen osallisten näkökulmista läpikotaisin (Arnkil 1991). Monialaisessa yhteistyössä tällä varmistetaan se, että kenenkään voimavaroja ei kadoteta eikä ketään sivuuteta, vaan pystytään edelleen työskentelemään yhteisen tavoitteen eteen (Mönkkönen & Kekoni 2020).

Todella, todella tärkeä anti, että kun siellä tapaamisissa on vanhemmat ja ammattilaiset, niin Kotoa kouluun -perhevalmentaja koetaan puhtaasti ammattilaiseksi, vaikka hän onkin perheen puolella. Perhevalmentajat tunnetaan, ainakin jossakin määrin. Heidä ei kyseenalaisteta samalla tavalla kuin mitä vanhempana on joutunut välillä kohtaamaan. He myös osaavat tuoda esille asioita viranomaistahoille. Heidän on helpompi olla siinä tilanteessa. (...) Kun vanhempana on ollut tosi suuri hätä, hirvittävä hätä, nähnyt alusta alkaen että tilanne on kehittymässä ja tehnyt kaiken, että lapsi kävisi koulussa. (...) Viranomaisten tai kenen tahansa sanat vaikuttavat paljon. Mua on kyseenalaistettu paljon. Että mä oon hullu. Sitten kun on viranomaisia paikalla, kun on herkässä tilassa. Ja kun perhevalmentajat ovat paikalla ja kun mä huomaan, että

traumatriggeröintiä tapahtuu mussa, voin vetäytyä [henkisesti] hetkeksi, kun tiedän, että joku muu, jolla ei ole niin vahvaa tunnesidettä tähän, voi viedä sitä eteenpäin.” (Haastattelu D)

Koulun näkökulmasta Kotoa kouluun -toiminta kuvailtiin poikkeuksetta puuttuvana toimintamallina, joka vahvistaa koulupoissaolojen ehkäisyä kotiin vietävänä työnä sekä koulun ja kodin yhteistyönä. Se on tarpeellinen toimintamalli, koska koulun ja kodin yhteistyön välille voi syntyä helposti jopa katkos. Ammattilaiset tunnistavat tarpeen mennä oppilaiden koteihin, mutta koulun resurssit eivät siihen riitä.

Vaikka perheen puolelle asettuminen saattaa luoda vastakkainasettelua, se on väsyneille, voimattomille ja vastoinkäymisten putkessa eläville vanhemmille tuiki tarpeellista. Koulun ja kodin onnistunut yhteistyö edellyttää, että kaikkien toimintatapoihin ja osaamisiin suhtaudutaan arvostaen.

Perhevalmentaja on ollut ensimmäinen ja ainoa ihminen, joka on ymmärtänyt tilanteen. Hän on ollut se kumppani, joka on auttanut minua eteenpäin. Hän on ensimmäinen ihminen, jonka ansiosta tiedän, etten ole ainoa ihminen, joka tällaisia asioita kokee. Hän on myös se ihminen, jonka ansiosta olen osannut hakea osastopaikkaa. Ilman häntä se olisi ollut liian vaikeaa. Mulle vanhempana on tärkeää, että siellä on joku, joka voi kuunnella. Koska tilanteet ovat olleet vaikeita. On ollut hyvä, että voi olla välillä hiljaa verkostopalavereissa, koska vaikeita asioita, kun tietää, että rinnalla on ihminen joka edistää asioita sillä aikaa, kun minä olen hiljaa.” (Haastattelu D)

”On tärkeää, että erilaisilla toimijoilla on tietoa Kotoa kouluun –toiminnasta eikä vain pelkästään koululla, esimerkiksi järjestöt, nuorten talo, sosiaalitoimi, koska vanhemmilla on erilaisia reittejä löytää apuja ja tukea.”

Ennakoitavissa olevat suuntaa antavat kustannusvaikutukset

Nykyisellä henkilöstöresurssilla, asiakasmäärällä ja rahoituspohjalla Kotoa kouluun -toiminnan kustannukset lasta kohden ovat noin 1 500–1 700 euroa vuodessa. Tämän päälle tulevat yleiskustannukset. Lapsen koulunkäynnin tukeminen on ennen kaikkea ihmisoikeustyötä, jossa luodaan ja ylläpidetään lapselle mahdollisuuksia kasvaa ja kehittyä ainutkertaiseksi yksilöksi. Kotoa kouluun -toiminnalla tehdään siis ihmisoikeustyötä noin puolellatoista tuhannella eurolla vuodessa lasta kohden. Vaikka Kotoa kouluun ei tuo pikavoittoja, ja kulut voivat alussa jopa palvelutarpeen tunnistamisen takia kasvaa, koulunkäynnin tukemisella on pitkällä aikavälillä myös kustannusvaikuttavuutta.

Seuraavassa esittämämme ennakoitavissa olevat mutta vain viitteelliset ja suuntaa antavat kustannusvaikutukset on johdettu Kotoa kouluun -toiminnan kanssa yhteistyötä tehneiden vanhempien ja koulunkäynnin ammattilaisten kokemuksista. Koska ei ole olemassa koulupoissaolojen vähenemiseen liittyvää yhtä selkeää muuttujaa, jolla kustannusvaikuttavuutta voisi laskea, ehdotamme joitakin niin sanottuja korvikemuuttujia eli arvioita Kotoa kouluun -toimintamallin hyödyistä laskelmien pohjaksi (Klemelä 2016). Laskelmia voidaan tehdä sitten, kun käytössä on myös koulujen keräämät poissaolotilastot.

Lapsiin kohdistuvat kustannusvaikutukset

Suomalainen opetushenkilöstö arvioi, että noin hieman yli puolella oppilaista ongelmalliset koulupoissaolot kestävät noin vuoden (Määttä ym. 2020). Tällä joukolla koulupoissaolot ovat vähennettävissä kevyin toimenpitein. Mitä varhaisemmin koulupoissaoloja taklataan, sitä todennäköisemmin ne vähenevät ja siten myös ongelmallisten koulupoissaolojen ratkaisemisen kustannukset esimerkiksi joustavan perusopetuksen tarpeineen jäävät pienemmiksi. Toisaalta joustavaan perusopetukseen siirtyminen voi olla osalle oppilaista tarpeellista peruskoulun loppuun saattamiseksi.

Lastensuojelun avoimuuden sijoitus

Koska koulunkäynnin sujuminen ylläpitää hyvinvointia ja parantaa esimerkiksi pystyvyyden kokemusta, säästöjä syntyy muuallakin. Ongelmien onnistunut ratkominen ehkäisee uusia ongelmia kasaantumasta yhteen. Silloin voidaan välttyä esimerkiksi lastensuojelun sijoitukselta. Jos kouluakäymätön lapsi sijoitetaan, sijoituspaikka on todennäköisesti laitos. Lastensuojelun laitossijoituksen keskimääräinen vuorokausihinta kuutoskaupungeissa (Helsinki, Espoo, Vantaa, Tampere, Turku ja Oulu) oli noin 398 euroa omana palveluna ja 298 euroa ostopalveluna vuorokaudessa vuoden 2021 rahassa (Kuusikkotyöryhmä 2021). Koulunkäynnin tukemisen yhteydessä voidaan lastensuojelun sijoituksia pitää korvikemuuttujana, koska oletamme sijoituksen todennäköisimmäksi lastensuojelun ehkäistävissä olevaksi toimenpiteeksi kouluakäymättömien lasten kohdalla. Vuonna 2016 neljänneksellä lapsista sijoitus kesti puoli vuotta (Forsell & Kuoppala 2023). Jo kahden tai kolmen lapsen puolivuotisen sijoituksen ehkäiseminen tuottaa säästöä toiminnan tämänhetkisen vuosibudjetin verran. Jos koulunkäynnin tukemisella ja sujuvoittamisella pystyttäisiin ehkäisemään kolmen lapsen tai nuoren sijoitus laitokseen, säästöä syntyisi $180 \text{ vuorokautta} \times (398+298 \text{ euroa}/2) \times 3 = 187\,920$ euroa.

Syrjäytymisen ehkäiseminen

Kun pitkään ongelmallisesti koulusta poissaolleiden lasten koulunkäynnin tukeen panostetaan, voidaan pitkällä aikajänteellä ehkäistä tulevien aikuisten syrjäytymistä eli kouluttamattomuuden, työttömyyden ja päihde- ja mielenterveysongelmien yhdistelmänä syrjään joutumista yhteiskunnassa. Hilli ja kumppanit (2017) ovat arvioineet, että syrjäytymisen kustannukset ovat korkeimmillaan noin 400 000 euroa henkilöä kohti.

Kustannusvaikutukset vanhempien kohdalla

Kotoa kouluun tuella ehkäistään vanhempien väsyminen ja tuetaan vanhempien työkykyisyyttä. Lapsen asioiden hoitaminen vie jo nyt monilta vanhemmilta paljon aikaa. Useat heistä joustavoittavat elämäänsä erilaisin ratkaisuin, joissa he tekevät palkkatyötä normaalia vähemmän. Jos lapsen koulutilanne muuttuu

huonoksi, vanhempi voi joutua jäämään pois työstä esimerkiksi erityishoitorahalle tai omaishoidon tuelle. Jos vanhempi väsy, hän voi joutua jäämään sairauslomalle. Pitkään jatkuessaan sairauslomien tiedetään ennustavan työkyvyttömyyseläkkeitä. Molemmat tilanteet rasittavat valtion taloutta (OECD 2010).

Menetettyt työtulot

Sosiaali- ja terveysministeriö arvioi vuoden 2014 rahan arvossa, että sairauspäivä aiheuttaa 150,39 euron kustannuksen. Elinkeinoelämän keskusliitto on laskenut edellistä tuoreemman luvun. Sen mukaan päivän sairauspoissaolosta aiheutuu vuoden 2021 rahassa 370 euron kulu työnantajalle (Tanskanen 2022). Lähtökohtana on ajatus, että työpanoksen kustannus on vähintään yhtä suuri kuin työntekijän palkkaa siihen liittyvine sivukuluineen. Työkyvyttömyyseläkkeestä puolestaan syntyy keskiasteen käyneen kohdalla noin 42 000 euron menetys. (Rissanen & Kaseva 2014.) Menetykset eivät jää taloudelliseksi vaan voivat syventää ongelmia: Uupumusoireet yhdessä työstä poisjäännin kanssa heikentävät todennäköisesti perheen hyvinvointia ja siten vähentävät vanhempien mahdollisuuksia panostaa lapsen koulunkäyntiin.

Huomioita tulevaisuuden laskelmia ajatellen

Jotta edellä esitettyjä tarkempia laskelmia voidaan tehdä, tarvitaan pitkäjänteistä tiedonkeruuta koulupoissaolojen kehittymisestä Kotoa kouluun -toiminnan aikana sekä ajantasaisia yksikköhintoja. Tarvitaan myös laadullista tietoa ja määrällisiä arvioita siitä, miten koulunkäynnin tukeminen ehkäisee esimerkiksi sijoituksia tai perhekuntoutuksen tarvetta. Vasta tämän jälkeen voidaan arvioida, kuinka monen oppilaan sijoitukset ja perheen perhekuntoutukset olisivat vältettävissä. Muistettava on myös se, että harvoin kustannusvaikutukset voidaan lukea vain yhden toimintamallin ansioksi. Vaikuttavuus piilee ennen kaikkea systeemisessä otteessa, jossa kaikkien tahojen voimat suuntaavat samaan tavoitteeseen: lapsen hyvinvointiin ja koulunkäynnin sujuvoittamiseen.

Johtopäätökset

Kotoa kouluun on varhaisen tuen malli, jolla voidaan puuttua jopa esikouluikässä, mutta viimeistään alakoulun ensimmäisillä luokilla ongelmallisiin koulupoissaoloihin. Varhaisella puuttumisella lapsi voi sitoutua onnistuneesti kouluun. Jos ongelmalliset koulupoissaolot ovat sen sijaan ehtineet jo pitkittyä, Kotoa kouluun -toiminnalla pystytään ehkäisemään mahdollista myöhempää syrjäytymistä, vaikka koulunkäyntiin sitoutuminen ei onnistuisikaan toivotun mukaisesti.

Vanhempien mukaan Kotoa kouluun -toiminta tukee perhettä, koska perhevalmentajat menevät perheiden kotiin, tunnistavat ja tunnustavat tilanteen ja tukevat perhettä eteenpäin yksilöllisin keinoin. Keinovalikoimaan kuuluvat myötäelävä vuorovaikutus, erilaisten perheen kanssa toimivien ammattilaisten kokoaminen yhteen yhteisen tavoitteen taakse, vanhempien valmennus ja kognitiiviset menetelmät.

Vanhempien ja ammattilaisten mukaan Kotoa kouluun -toimintamalli on koulupoissaolojen vähentämisen puuttuva monitoimijaisen yhteistyön palanen, jossa erityisen tärkeää on yhteistyön ja vuorovaikutuksen ylläpitäminen ja rakentaminen koulun ja kodin välille. Perhevalmentajien kautta viesti kulkee ja tiedot vaihtuvat vaikeissakin tilanteissa kodista kouluun ja koulusta kotiin.

Koulunkäynnin ammattilaisten mukaan Kotoa kouluun -perhevalmentajat ovat onnistuneet motivoimaan ja vahvistamaan vanhempien tahtoa ratkaista lapsensa koulunkäynnin ongelmia. Perhevalmentajat ovat onnistuneet valamaan vanhempiin uskoa, ohjaamaan tukea tarvitsevan perheen sen tarvitsemiin palveluihin sekä poistamaan esimerkiksi lastensuojeluun liittyviä pelkoja.

Kotoa kouluun -perhevalmentajien työ on vaativaa ja edellyttää monialaista osaamista esimerkiksi

- erilaisuudesta ja perheiden monimuotoisuudesta
- (pirstaleisesta) palvelujärjestelmästä
- koulun arjesta ja opetussuunnitelmasta
- myötäelävästä vuorovaikutuksesta

Kun toimintamallia implementoidaan uusilla hyvinvointialueilla ja kunnissa, on hyvä arvioida alueen tilanne ja tarpeet ongelmallisten poissaolojen ratkomiseen. Työkaluja implementointiin on monia, yksi suositeltava on SANA-työkalu joka tulee sanoista Situation analysis and needs assessment. Tilanne- ja tarvearvio auttaa sijoittamaan toimintamallin oikeaan paikkaan ja kohdentaman tuen oikeille ihmisille. Esimerkiksi Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen Sotkanetistä ja Tilastokuutioista saa Kouluterveyskyselyyn perustuvaa indikaattoritietoa.

Kotoa kouluun -toimintamallin vaikuttavuudesta voidaan saada tulevana vuosina yhä enemmän tietoa, kun koulupoissaoloihin puuttumisen tavoitteen myötä koulut tilastoivat aikaisempaa paremmin oppilaiden poissaolot. Silloin voidaan rakentaa tutkimusasetelmia, joissa tarkastellaan kahden alueen koulupoissaolojen kehittymistä. Yhdessä niistä on käytetty Kotoa kouluun -toimintamallia ja toisessa ei.

On hyvinkin mahdollista, että Kotoa kouluun -toimintamalli on koettu vaikuttavaksi ennen kaikkea siksi, että sen perhevalmentajat ovat kohdanneet lapset ja vanhemmat ihmisinä ja inhimillisesti. Niin suuren voiman yhdenvertaisuuden kokemus kohtaamisissa voi antaa.

Lähteet

- Arnkil, Erik (1991) Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeistä. Sosiaali- ja terveyshallituksen tutkimuksia 5. Helsinki: VAPK-Kustannus.
- Attwood, Gaynor & Croll, Paul (2006) Truancy in secondary school pupils: prevalence, trajectories and pupils perspectives. *Research Papers in Education* 20, 467–484.
- Egger, Helen Link & Costello, Jane & Angold, Adrian (2003) School refusal and psychiatric disorders: a community study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 42, 797–807.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2023) Lastensuojelu 2022. Yhä useammasta lapsesta tehdään lastensuojeluilmoitus. Tilastoraportti 24/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Gottfried, Michael M. (2014) Chronic absenteeism and its effects on students' academic and socioemotional outcome. *Journal of Educational Studies. Placed Risks* 19, 53–75.
- Havik, Trude & Bru, Edvin & Ertesvåg, Sigrun K. (2015) Assessing reasons for school non-attendance. *Scandinavian Journal of Educational Research* 59, 316–336.
- Heyne, David & Strömbeck, Johan & Alanko, Katarina & Bergström, Martin & Ulriksen, Robin (2020) A scoping review of construct measured following intervention for school refusal: Are we measuring up? Review Article. *Frontiers Psychology* 11.
- Hilli, Petri & Ståhl, Timo & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina (2017) Syrjäytymisen hinta – case investoinnin kannattavuuslaskelmasta. *Yhteiskuntapolitiikka*
- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna (2006) Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissa. *Kasvatus* 37(2), 162–173.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Työpäperi* 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Isola, Anna-Maria & Mäkinen, Kirsi & Leikonniemi, Ani & Moisio, Tatu (2023) Lastensuojelun muutostarpeet asiakasvanhempien kertomana ja kokemuskumppanuus ratkaisuna. Teoksessa Kaisa Malinen & Maritta Itäpuisto & Johanna Moilanen & Johanna Kiili & Riikka Punna (toim.) Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana. Tampere: Vastapaino, 109–138.
- Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (2020) Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino.
- Kivipelto, Minna & Koponen, Erja (2021) Osallistavan sosiaaliturvan mallin vaikuttavuus. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Anu-Riina Svenlin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 233–249.
- Klemelä, Juha (2016) Järjestöt, vaikuttavuus & raha – SROI-arviointimenetelmä. SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry.
- Kuusikkotyöryhmä (2021) Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelut ja kustannukset vuonna 2021
- Lilienfeld, Scott O. & Ritschel Lorie A. & Lynn Steven J. (2014) Why ineffective psychotherapies appear to work: a taxonomy of causes of spurious therapeutic effectiveness. *Perspectives on Psychological Science* 9, 355–387.
- Markkanen, Eeva-Liisa & Rumpu, Niina & Saarinen, Jaana & Hyvärinen, Nelli & Henriksson, Petra & Lantela, Lauri & Lumme, Minna & Paalasmaa, Jarno & Palmu, Iina & Palmu, Minna (2022) Sitouttavan koulu yhteistyön arviointi -arvioinnin väliraportti. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Määttä, Sami & Pelkonen, Jenni & Lehtisare, Suvi & Määttä, Mikko (2020) Kouluikämyrkyt Suomessa. Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilannekartoitus. Raportit ja selvitykset 2020:9. Opetushallitus.
- Niemi, Sofia & Lagerström, Martin & Alanko, Katarina (2022) School attendance problems in adolescent with attention deficit hyperactivity disorder. *Frontiers Psychology* 13.
- Nikka, Laura (2019) Vastatarinoita kilpailuyhteiskunnalle: Osallisuusteoreettinen ja narratiivinen tutkimus Party-hankkeen asiakkaiden osallisuuden ja selviytymisen kokemuksista. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Nousiainen, Marko (2021) Pienet onnistumistarinat ja osallisuuden kokeminen Yhteisissä keittiöissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(2), 155–165.
- Rissanen, Mikko & Kaseva, Elina (2014) Menetetyn työpanoksen kustannus. Sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosasto toimintapolitiikkayksikkö. Strateginen suunnittelu -ryhmä.
- OECD (2010) Sickness, disability and work: breaking the barriers. A synthesis of findings across OECD countries. Pariisi: OECD-Publishing.
- Opetushallitus (2013) Yksikköhinnat. Saatavilla: <https://www.oph.fi/fi/palvelut/yksikkohinnat-2022>. Haettu 12.11.2023.
- Salonen, Laura & Blomgren, Jenni & Laaksonen Mikko & Niemelä, Mikko (2018) Sickness absence as a predictor of disability retirement in different occupational classes: A register-based study of a working-age cohort in Finland in 2007–2014. *BMJ Open* 2018:8
- Schoenberger, Jason (2012) Longitudinal attendance patterns: developing high school dropouts. *The Clearing House: Journal of Educational Strategies* 85, 7–14.
- Sitouttava koulu yhteistyö (SKY) Kansallisen toimintamallin kehittäminen perusopetukseen 2021–2023. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Tanskanen, Antti (2022) Sairauspoissaolo maksaa työnantajalle jopa kaksi euroa minuutilta. Elinkeinoelämän keskusliitto.